

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти та освітніх інновацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему:

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Виконала: здобувачка вищої освіти
ОПП «Початкова освіта», спеціальності
013 «Початкова освіта», групи ПО-21м

Попович Ірина Михайлівна

Науковий керівник **Качак Т. Б.**,
доктор філологічних наук, професор
Рецензент **Матішак М. В.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

АНОТАЦІЯ

Попович І. Розвиток екологічної грамотності молодших школярів засобами дитячої літератури. Рукопис. 2025.

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) освітнього рівня зі спеціальності 013 «Початкова освіта», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, 2025.

У роботі розглянуто теоретичні та практичні засади розвитку екологічної грамотності молодших школярів. Визначено сутність поняття «екологічна грамотність», її структуру, компоненти та зв'язок з екологічною компетентністю. Проаналізовано педагогічний потенціал дитячої літератури у формуванні екологічних знань, цінностей та відповідального ставлення до природи. Обґрунтовано необхідність використання художніх творів як засобу впливу на емоційно-ціннісну сферу дітей.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику розвитку екологічної грамотності молодших школярів засобами дитячої літератури.

У першому розділі кваліфікаційної роботи висвітлено проблему розвитку екологічної грамотності у психолого-педагогічній літературі, охарактеризовано традиційні та інноваційні методи її формування, проаналізовано можливості дитячої літератури як засобу екологічного виховання.

У другому розділі подано опис і результати експериментального дослідження ефективності запропонованої методики розвитку екологічної грамотності, розробленої на основі використання дитячих художніх творів у навчально-виховному процесі початкової школи.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 найменування), додатків. Містить рисунки, таблиці та діаграми.

Ключові слова: екологічна грамотність, молодші школярі, дитяча література, початкова освіта.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ	
1.1. Проблема дослідження в психолого-педагогічній літературі.....	9
1.2. Методи формування екологічної грамотності молодших школярів.....	21
1.3. Дитяча література як засіб розвитку екологічної грамотності	30
Висновки до 1 розділу	40
Розділ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	
2.1. Стан проблеми дослідження у сучасній початковій школі.....	41
2.2. Експериментальна методика розвитку екологічної грамотності молодших школярів засобами дитячої літератури.....	48
2.3. Аналіз експериментального дослідження.....	64
Висновки до 2 розділу.....	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах глобальних екологічних криз, зростання рівня забруднення довкілля, зміни клімату та виснаження природних ресурсів надзвичайно важливо формувати у підростаючого покоління відповідальне ставлення до природи. Молодший шкільний вік є найбільш сприятливим періодом для закладання основ екологічної свідомості, оскільки саме в цей час діти активно пізнають навколишній світ, формують власну цінність, норми поведінки та емоційно сприймають природу.

Сучасна початкова освіта має не лише надавати учням знання про природне середовище, а й сприяти розвитку екологічної грамотності як інтегрованої якості особистості, що забезпечує знання, цінності, установки і практичні вміння, доповнення для збереження довкілля. Однак традиційні методи екологічного виховання не завжди забезпечують достатній рівень мотивації учнів, тому виникає потреба у використанні нових, більш ефективних педагогічних засобів.

Одним із таких засобів є дитяча література, яка завдяки своїй доступності, емоційній виразності та образності здатна не лише збагачувати знання учнів, а й формувати в них екологічно орієнтовані цінності та емоційне ставлення до природи. Через художні твори діти краще усвідомлюють важливість збереження довкілля, співпереживають героям, які дбають про природу, та розвивають моделі екологічно відповідальної поведінки.

Актуальність дослідження зумовлена забезпеченістю обґрунтованого аналізу потенціалу дитячої літератури у формуванні екологічної грамотності молодших школярів та розробки ефективних методичних підходів до її використання в освітньому процесі. На часі також визначення умов, які сприяють розвитку екологічної культури як складової гармонійного розвитку особистості, що відповідає завданням сучасної Нової української школи.

Нормативно-правову базу дослідження розвитку екологічної грамотності молодших школярів засобами дитячої літератури формують міжнародні і національні документи, що визначають зміст і завдання екологічної освіти та

виховання в умовах сучасного суспільства. В її основі – міжнародні акти, зокрема Конституція ЮНЕСКО, Декларація Ріо-де-Жанейро з питань навколишнього середовища і розвитку, а також Стратегія ЄЕК ООН з освіти для сталого розвитку, які підкреслюють значення екологічної освіти та формування в юного покоління відповідного ставлення до природи.

Національне законодавство України також надає велике значення екологічному вихованню. Конституція України закріплює обов'язки громадян щодо охорони довкілля, а закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про освіту» та «Про загальну середню освіту» визначають екологічну компетентність як важливу складову освітнього процесу. Важливу роль відіграє Концепція Нової української школи, яка спрямована на формування у здобувачів освіти екологічної свідомості та відповідального ставлення до природи через інтеграцію відповідних знань у навчальний процес.

Крім того, значний вплив мають Національна стратегія освіти для сталого розвитку в Україні, Концепція екологічної освіти України, а також Державний стандарт початкової освіти, що передбачає формування екологічної грамотності як одну з ключових компетентностей. Освітні програми для початкової школи, зокрема предмет «Я досліджую світ», інтегрують завдання екологічного виховання, спрямовані на розвиток природної грамотності та екологічної культури.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Проблема розвитку екологічної грамотності молодших школярів є актуальною темою досліджень у галузі педагогіки, психології, екології та методики викладання екологічних дисциплін. У науковій літературі вона розглядається з різних аспектів, зокрема щодо формування екологічної свідомості, екологічної культури та відповідного ставлення до навколишнього середовища.

Значний внесок у теоретичне обґрунтування екологічної освіти зроблено такими вченими як В. Андрущенко, І. Бех, С. Гончаренко, які аналізують особливості виховання екологічно свідомої особистості в умовах сучасної

освіти. Екологічна освіта молодших школярів є предметом дослідження Н. Бібік, Т. Байбари, В. Бондаря, В. Вербицького, Н. Коваль, О. Онопрієнко, О. Пометун, Г. Пустовіта, О. Савченко та інших науковців. Вони наголошують на важливості організації навчального процесу з метою формування екологічної грамотності учнів. О. Савченко акцентує увагу на сучасних дидактичних аспектах екологічної освіти та її ролі у розвитку свідомого ставлення учнів до природи.

Особливу увагу розвитку екологічної грамотності в здобувачів початкової освіти приділяють Т. Дмитренко, Н. Гладюк, Л. Масол, які розглядають психолого-педагогічні особливості формування екологічної компетентності у дітей молодшого шкільного віку. Вчені акцентують увагу на необхідності інтеграції екологічної тематики в освітній процес, використання інтерактивних методів навчання, проєктної діяльності, екскурсій та гри.

Засоби дитячої літератури як ефективний інструмент екологічного виховання вивчалися такими дослідниками, як О. Савченко, Л. Артемова, В. Сухомлинський, Т. Качак, Ю. Куманська. Їхні роботи підкреслюють важливість художнього слова у формуванні у дітей проявів про природу, емоційно-ціннісного розвитку ставлення до довкілля, виховання екологічної культури через казки, вірші, оповідання та інші жанри дитячої літератури.

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, питання ефективного використання дитячої літератури для розвитку екологічної грамотності молодших школярів потребує подальшого вивчення. Тому актуальними проблемами залишаються розробка методичних підходів до інтеграції екологічного змісту в навчальні програми, визначення ефективних форм і методів роботи з дитячою літературою для формування екологічної компетентності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику розвитку екологічної грамотності молодших школярів засобами дитячої літератури.

Предмет дослідження – методика екологічної грамотності здобувачів початкової освіти засобами дитячої літератури.

Об'єкт дослідження – уроки і позаурочна діяльність в початковій школі, спрямовані на екологічне виховання учнів.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати проблему екологічної грамотності в психолого-педагогічній літературі;
- 2) охарактеризувати методи формування екологічної грамотності молодших школярів;
- 3) обґрунтувати зміст і особливості дитячої літератури як засобу розвитку екологічної грамотності молодших школярів;
- 4) висвітлити стан проблеми дослідження у сучасній початковій школі;
- 5) здійснити експериментальне дослідження ефективності розробленої методики розвитку екологічної грамотності здобувачів початкової освіти.

Для розв'язання дослідницьких завдань використано такі **методи дослідження**: 1) *теоретичні* – аналіз, систематизація та узагальнення наукових ідей для уточнення сутності та структури рухової активності учнів, визначення рівнів, критеріїв та показників досліджуваного феномену; 2) *емпіричні* – метод спостереження, метод анкетування, метод тестування.

Експериментальною базою наукового дослідження став

Експериментальне дослідження проводилось протягом I та II семестру 2024-2025 навчального року.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні педагогічного потенціалу дитячої літератури як ефективного засобу розвитку екологічної грамотності молодших школярів, обґрунтуванні та розробці методичних підходів до інтеграції екологічної тематики в освітній процес початкової школи, а також у

виокремленні форм і методів роботи з художніми текстами, що сприяють формуванню екологічної свідомості, ціннісного ставлення до природи та відповідальної поведінки у довкіллі.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці ефективних методичних рекомендацій для вчителів початкових класів щодо використання дитячої літератури як засобу розвитку екологічної грамотності молодших школярів. У роботі пропонуємо інтеграційні підходи до формування екологічної свідомості в процесі вивчення літературних творів, що дозволяє поєднувати екологічну тематику з іншими навчальними дисциплінами. Розроблені методики можуть бути використані вчителями під час проведення уроків, виховних заходів, позакласних робіт, екологічних проєктів та інтерактивних занять, спрямованих на формування у дітей ціннісного ставлення до природи, відповідного ставлення до навколишнього середовища та практичних навичок екологічно безпечної поведінки. Крім того, результати дослідження можуть стати основою для вдосконалення навчальних курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а також бути корисними для батьків, які прагнуть формувати у своїх дітей екологічно орієнтовану поведінку в повсякденному житті.

Апробація дослідження. Результати дослідження представлено у виступах на конференціях, а саме: «Актуальні проблеми сучасної філології та лінгводидактики» (Рівне, 2025) та звітних конференціях студентів Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Окремі аспекти роботи висвітлено у статті «Проблеми розвитку екологічної грамотності молодших школярів у психолого-педагогічній літературі» [63, с. 132].

Структура дипломної роботи. Наукове дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 найменування) і додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1 Проблема дослідження в психолого-педагогічній літературі

У сучасному суспільстві, де проблеми охорони навколишнього середовища набувають глобального масштабу, особливо актуальним стає питання формування екологічної грамотності молодших школярів. Екологічна грамотність охоплює комплекс знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, що формують відповідальне ставлення особистості до природи. З огляду на цю значну увагу дослідників зосереджену на пошуку ефективних шляхів розвитку екологічної культури, починаючи з молодшого шкільного віку — періоду, коли закладаються основи світогляду та морально-етичних установ.

В останні кілька десятиліть виникла екологічна небезпека — стан, який загрожує життєво важливим інтересам особистості, суспільства, держави, світового співтовариства та навколишнього природного середовища, і вона виникла внаслідок антропогенних та природних впливів. Війна в Україні — справжній екоцид, який чинить росія. Забруднення річок, ґрунтів, знищення лісів і екосистеми уже мають катастрофічні наслідки для людей тих регіонів, в яких ведуться активні бойові дії.

Після того, як на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в червні 1992 року в Ріо-де-Жанейро було прийнято програму ООН на XXI століття, концепція сталого розвитку отримала широке поширення як стратегія підвищення якості життя людей.

Указом Президента №440 від 1 квітня 1996 року в «Концепції переходу України до сталого розвитку» визначені основні напрямки цього процесу. Сьогодні завданням є не просто захист від екологічної загрози, а попередження її. За словами багатьох філософів та вчених, для реалізації нової стратегії необхідно змінити свідомість населення, а основним механізмом цієї зміни є

освіта, яка здатна швидко формувати нові людські якості у сучасних жителів планети. Адже взаємини людського суспільства і природи залежні від внутрішнього світу кожної людини. Освіта та сталий розвиток тісно взаємопов'язані, і екологічна освіта є умовою сталого розвитку суспільства. Ключовим завданням освіти стає формування особистості, орієнтованої на систему екологічної компетентності.

Дослідження екологічної освіти учнів початкової школи є об'єктом наукових пошуків І. Андрусенка [1], Н. Бібік [11], Т. Байбари [9], В. Бондаря [13], В. Вербицького [16], Л. Височан [19], О. Висоцької [18], Н. Коваль [42], О. Пометун [59], Л. Пономаренко [61], Г. Пустовіта [65], О. Савченко [68], О. Сахневич [70] та ін.

Вчені відзначають, що форма організації навчального процесу, яка є способом існування та вираження змісту, включає узгоджену діяльність вчителя й учнів, зокрема наслідування дітей ощадливого ведення господарства, економічної грамотності. Дослідження проблеми екологічної грамотності українською вченою О. Савченко розкриває сучасні дидактичні характеристики парадигми екологічної освіти учнів початкової школи, що зумовлено забезпеченням розвитку особистості дитини в секторі екологічної грамотності в умовах сучасного етапу навчальної взаємодії.

У психолого-педагогічній літературі екологічна грамотність розглядається як інтегративне поняття, що поєднує когнітивний (знання про природу й екологічні процеси), емоційно-ціннісний (формування екологічної свідомості, любові до природи) та поведінковий (готовність діяти екологічно безпечно) компоненти. Дослідники, серед яких можна виокремити праці Н. Андрусенко, Т. В. Хомич, наголошують на необхідності інтеграції екологічної освіти в освітній процес, особливо в початковій школі, де важливо формувати цілісний підхід до розуміння взаємозв'язку людини та природи [1].

Психологи акцентують увагу на вікових особливостях сприймання молодшими школярами екологічної інформації, підкреслюючи значення

емоційного забарвлення, наочності, ігрових методів, а також художніх образів для розвитку екологічної свідомості.

У педагогічній науці активно вивчається роль різних засобів, у тому числі й дитячої літератури. Твори художньої літератури сприяють розвитку емоційного ставлення до природи, формують уявлення про екологічні проблеми через метафоричні образи, казкові сюжети та притчі, що доступні для дитячого сприйняття. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, існує потреба у глибшому вивченні методичних підходів до використання дитячої літератури як формування екологічної грамотності молодших школярів, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Важливим елементом екологічної культури особистості є рівень її екологічної освіченості, основою якої виступає екологічна грамотність. Ці складові форми є важливими в процесі засвоєння екологічної освіти. За визначенням академіка В. Дерев'янка, екологічна освіта — це «безперервний процес навчання, виховання та розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань, умінь, ціннісних орієнтацій, морально-етичних та естетичних відносин, що забезпечують екологічну відповідальність особистості за стан і поліпшення соціоприродного середовища». Отже, екологічна освіта є ключовим інструментом збереження та розвитку особистості, а також найбільшим чинником прогресу людської цивілізації [28, с. 29].

Аналіз наукових досліджень у цьому напрямку сприяє тому, що екологізація освіти змінює характер взаємодії між природою та суспільством, спрямовуючи його на досягнення гармонії. Як зазначає Л. Курняк, система освіти має «формувати цільне уявлення про матеріальний і духовний світ, передавати духовні, культурні та моральні цінності як у національному, так і в загальнолюдському контексті» [50].

У контексті виокремленої проблеми важливо з'ясувати дефініцію терміну «екологічна грамотність». Аналіз педагогічної літератури свідчить, що термін «грамотність», хоча і є розширеним, не має єдиного та однозначного

визначення. Грамотність можна трактувати як здатність людини виконувати базові практичні завдання, при цьому вона може бути як загальною, так і спеціалізованою. Загальна грамотність охоплює навички читання, письма та обчислення, тоді як спеціалізована грамотність передбачає вміння виконувати конкретні дії в певній професійній сфері.

Сучасним підходом до розуміння «грамотності» є поняття «функціональної грамотності». За словами О. Кривоноса, «функціональна грамотність — це рівень освіченості, який може досягти учень в процесі навчання в школі». Екологічна грамотність у контексті природної освіти вдосконалюється як набір знань, розуміння та здатності дотримуватися принципів екологічної поведінки. Однією з отриманих складових функціональної грамотності на глобальному рівні є екологічна грамотність, яка забезпечує здатність людини виживати в сучасних умовах [47, с. 353].

Згідно з тлумачним словником суспільствознавчих термінів, «екологічна грамотність» визначає рівень природничо-наукових знань, набір сформованих навичок та моральних якостей людини, які дають їй змогу свідомо брати участь у природоохоронній діяльності.

У педагогічному контексті поняття «екологічна грамотність» показує що процес навчання, виховання та розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань, ціннісних орієнтацій у поведінці та діяльності, що забезпечують формування відповідного ставлення до соціально-природного середовища та прийняття екологічно відповідного способу життя [10, с. 43].

Аналіз змісту навчального предмета «Я досліджую світ» у початковій школі дозволяє визначити та обґрунтувати дидактико-методичні принципи формування екологічної грамотності у молодших школярів, яка є важливою складовою функціональної грамотності. В основу екологічної грамотності входять екологічні знання, що пояснюють природу природних явищ та формують цілісне уявлення про природу, що, у свою чергу, впливає на розвиток екологічного мислення і наукового світогляду.

Екологічна грамотність є основною складовою екологічної освіти для молодших школярів, спрямованою на формування екологічно відповідного способу життя в сучасних умовах. У цьому контексті визначено та науково обґрунтовано поняття «екологічна грамотність» як рівень природничо-наукових знань, спеціальних умінь і навичок, а також моральних якостей учнів, що дозволяють їм активно долучатися до природоохоронної діяльності. Поняття «екологічні цінності» включає знання про склад різних елементів навколишнього середовища, таких як чисте повітря, чиста вода, біорізноманіття, природні ресурси тощо.

Рівень екологічної грамотності учнів початкових класів залежить від їхніх індивідуальних та вікових характеристик, а також знань про закономірності функціонування природних систем. Важливим аспектом є також їх здатність аналізувати взаємодію людини з природним середовищем у контексті природоохоронної діяльності та наявності сформованого ціннісного ставлення до природи. Результати експериментальних досліджень допомагають створити педагогічні умови, які сприяють розвитку екологічної грамотності молодших школярів. Ці умови включають підвищення мотивації учнів до вивчення природи, інтеграцію екологічних тем через міжпредметні зв'язки, а також використання інтерактивних освітніх технологій та активних методів навчання.

Формування екологічної грамотності учнів початкових класів відбувається через систематичне навчання, де знання з різних предметів взаємодіють, підтримуючи екологічні аспекти. Зв'язок і взаємопов'язаність різних видів діяльності створює цілісну систему екологічної освіти. Головною метою дослідження є розробка та впровадження сучасних методологічних підходів до формування екологічної компетентності учнів початкових класів.

Екологічна грамотність є ключовим елементом екологічної компетентності молодших школярів. О. І. Бондар вважає екологічну компетентність як систему знань, умінь і навичок у сфері екологічної діяльності, яка виявляє індивідуальну внутрішню позицію та здатність

ефективно вирішувати актуальні проблеми відповідно до екологічного законодавства України [14, с. 228].

Рівень екологічної освіти є визначальним чинником розвитку екологічної культури особистості, базою якої виступає екологічна грамотність. Академік В. Дерев'янка трактує екологічну освіту як «безперервний процес навчання, виховання й розвитку особистості, спрямований на формування комплексу наукових і практичних знань, умінь, ціннісних орієнтацій, а також морально-етичних та естетичних відносин, що забезпечують відповідальне ставлення до стану та покращення соціоприродного середовища» [28, с. 29].

Результати досліджень у цій сфері підтверджують, що екологізація освіти змінює характер взаємодії між суспільством і природним середовищем, спрямовуючи його на встановлення гармонійних відносин. За словами О. Висоцької, освітня система повинна «формувати цілісне уявлення про матеріальний і духовний світ, передавати духовні, культурні й моральні цінності як на національному, так і на загальнолюдському рівнях» [18, с. 73].

Екологічну грамотність як складову функціональної грамотності особистості розглядає і В. Кудрик. Функціональна грамотність визначається як рівень освіченості, якого учень досягає в процесі шкільного навчання. Однією з важливих складових функціональної грамотності на світовому рівні є екологічна грамотність, що забезпечує здатність людини адаптуватися до сучасних умов існування [49, с. 101].

Аналіз змісту курсу «Я досліджую світ» у початковій школі дає змогу виокремити дидактичні принципи, спрямовані на формування екологічної грамотності як частини функціональної грамотності. Цей процес передбачає набуття знань про природу, розвиток екологічного мислення та формування наукового світогляду.

У своїх дослідженнях О. Мацилюк дійшла висновку, що курс «Я досліджую світ» є ефективним засобом формування всебічно розвиненої особистості, здатної до успішної соціалізації в сучасному світі. Завдяки своїй структурі, цей курс сприяє розвитку ключових компетентностей, цілісного

сприйняття навколишнього світу, активізації пізнавальної діяльності та екологічної свідомості молодших школярів [54].

Варто також акцентувати увагу на взаємозв'язок понять «екологічна грамотність» та «екологічна компетентність». Основу екологічної компетентності молодших школярів становить екологічна грамотність. На думку Л. Липової, поняття «компетентність» слід розглядати як поєднання знань і навичок, необхідних для результативної діяльності, що включає вміння обирати й аналізувати інформацію, оцінювати наслідки рішень та орієнтувати діяльність на досягнення позитивного результату [51, с. 246].

О. Вишневський наголошує, що для учнів молодшого шкільного віку характерною є гармонійна єдність знань і емоційних переживань, що створює умови для успішного формування екологічної грамотності. Як педагогічна категорія, екологічна грамотність розглядається як процес навчання, виховання і розвитку особистості, орієнтований на формування системи наукових та практичних знань, ціннісних орієнтацій і моделей поведінки, які забезпечують відповідальне ставлення до соціоприродного середовища та сприяють веденню екологічно відповідального способу життя [20, с. 196].

З точки зору професійної підготовки, І. Андрусенко трактує компетентність як здатність вирішувати проблеми в певній галузі, що передбачає наявність відповідного рівня знань, умінь, навичок і досвіду [2].

О. Борзик вважає, що поняття «компетентність» слід розглядати як «комбінацію знань і вмінь, істотну для ефективної діяльності: уміння відбирати та аналізувати інформацію, оцінювати всі можливі наслідки дій і направляти інформацію для досягнення позитивного результату» [15, с. 105].

На сьогоднішній день немає єдиного підходу до визначення поняття екологічної компетентності, і вчені не досягли єдності з цього питання. О. Степанова, наприклад, при визначенні терміну екологічної компетентності акцентує увагу на тому, що вона визнана лише особистістю, як результат екологічної культури, який може мати як суспільний, так і особистісний характер [74, с. 20].

Відповідно до О. Мацилюк, екологічну компетентність можна розглядати як здатність особистості до активної діяльності у повсякденному житті та взаємодії з природою, коли екологічні знання, погляди й досвід поєднуються з вмінням прийняти рішення та виконувати дії, передбачаючи та усвідомлюючи їх дослідження для навколишнього середовища [54, с.112].

Екологічна компетентність передбачає здатність особи або групи осмислювати глибокий зв'язок між кожною людиною і людством загалом із природним середовищем. Це включає розуміння необхідності застосування наукових знань на практиці, формування звичок і навичок діяти таким чином, щоб не порушувати природні цикли, а навпаки, сприяти збереженню та покращенню природного середовища для теперішніх і майбутніх поколінь.

Формування екологічної грамотності молодших школярів є важливим аспектом сучасної освіти. Різні науковці пропонують різні підходи до структури екологічної грамотності (Рис. 1.1).

Рис. 1. 1. Структура екологічної грамотності

Структура екологічної грамотності молодших школярів охоплює кілька важливих аспектів, зокрема екологічні знання, які є основою для формування відповідного ставлення до природи. Формування екологічної грамотності у молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти, спрямованим на виховання відповідального ставлення до природи та розуміння взаємозв'язків у

навколишньому середовищі. Згідно з методичними рекомендаціями, розробленими І. Андрусенко, основою екологічної грамотності є екологічні знання, які розкривають сутність природних явищ та формують уявлення про цілісність природи, впливаючи на екологічне мислення та науковий світогляд учнів [1, 2].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» відіграє ключову роль у формуванні екологічної грамотності. Як зазначається в дослідженні, цей курс сприяє реалізації міжпредметних зв'язків та забезпечує формування ключових і предметних компетентностей учнів початкової школи через використання різних форм роботи, включаючи індивідуальні, парні та групові, але й у процесі вивчення інших дисциплін формується екологічна свідомість й поведінка учнів.

Відповідно до проєкту нового базового Закону України «Про освіту», екологічна грамотність і здоровий спосіб життя визначені як одна з десяти ключових компетентностей для Нової української школи. Це підкреслює важливість інтеграції екологічних знань у навчальні програми початкової школи [35].

Крім цього, екологічна грамотність включає освіченість у питаннях природоохоронної політики, таких як знання екологічних законів та міжнародних угод, а також розуміння принципів сталого розвитку. Важливим є усвідомлення необхідності природних ресурсів для збереження майбутніх поколінь, а також здатність діяти відповідально і раціонально щодо використання ресурсів. Знання про екологічно чисті технології, такі як відновлювальна енергетика та переробка відходів, є компонентом екологічної грамотності.

Структура екологічної грамотності молодших школярів також включає екологічні уміння та навички, які є елементом формування їх здатності свідомо взаємодіяти з навколишнім середовищем. Учні повинні навчитися приймати обґрунтовані рішення на основі отриманих знань, виявляти способи мінімізації негативного впливу на природу. Це вміння стосується різноманітних екологічних методів і технологій, які допомагають залучатися у збереженні

ресурсів, ефективного використання енергії, а також у природоохоронних ініціативах.

До того ж, важливою складовою екологічної грамотності є екологічні цінності та переконання, що включають у себе розвиток у школярів відповідного ставлення до природи. Це розвиток необхідності збереження екологічної рівноваги, що є ключовим для виживання всіх живих істот, включаючи людину. Школярі повинні усвідомлювати важливість збереження біорізноманітності, чистоти води, повітря та ґрунтів для підтримки здоров'я екосистем і майбутніх поколінь. Виховання таких цінностей допоможе формувати у дітей не тільки знання, а й глибокі переконання щодо важливості раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища. Це дозволяє виховати активних і свідомих громадян, готових до дій на користь природи та суспільства.

М. Дробноход зазначає, що екологічна свідомість є важливою складовою екологічної грамотності, яка демонструє усвідомлення глибокого зв'язку між людьми і природним середовищем. Вона передбачає розуміння того, що всі елементи природи – від атмосфери до біорізноманіття – взаємопов'язані і впливають один на одного. Людина є частиною цієї складної екосистеми, і її діяльність має потенціал як для позитивного, так і для негативного впливу на навколишнє середовище. Тому важливо, щоб учні не лише усвідомлювали ці взаємозв'язки, але й зрозуміли, як наукові знання можуть бути використані для вирішення екологічних проблем, таких як забруднення, зміна клімату чи збереження ресурсів. Це вимагає здатності застосовувати знання на практиці, в тому числі шляхом прийняття екологічно обґрунтованих рішень у житті [31, с. 70].

Екологічна грамотність та екологічна свідомість є ключовими поняттями у формуванні екологічної культури особистості, однак вони мають різну сутність, змістове наповнення та характер прояву. Екологічна грамотність, відповідно до досліджень Л. Пономаренко [61, с. 144], розглядається як сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють особистості орієнтуватися у

питаннях охорони довкілля, розуміти взаємозв'язки у природі, аналізувати екологічні проблеми та ухвалювати раціональні рішення у повсякденному житті. Згідно з визначенням ЮНЕСКО (1997), екологічна грамотність — це здатність критично мислити про екологічні явища та діяти у відповідності до принципів сталого розвитку. Отже, екологічна грамотність включає інтелектуальну та поведінкову складові: знання про природу, усвідомлення екологічних закономірностей, практичні навички раціонального природокористування.

У свою чергу, екологічна свідомість має емоційно-ціннісне спрямування і формується як результат морального ставлення людини до природи. Як зазначає Н. І. Волощук, екологічна свідомість — це частина духовної сфери особистості, що визначає її поведінку в природному середовищі через усвідомлення власної відповідальності за стан довкілля. Л. Вороніна вважав розвиток екологічної свідомості необхідною умовою переходу людства до ноосфери — сфери розуму, у якій природа і суспільство взаємодіють гармонійно. Екологічна свідомість проявляється у внутрішній потребі берегти природу, в емпатії до всього живого, у здатності співпереживати екологічним втратам і відповідально ставитися до власних дій [23, с. 3].

Хоча екологічна грамотність і екологічна свідомість відрізняються за характером (перша є раціональною та когнітивною, друга — морально-етичною), вони тісно взаємопов'язані. Екологічна грамотність є основою, що формує екологічну свідомість: без знань про природу не може бути глибокого усвідомлення її цінності. Водночас, лише наявність знань не гарантує екологічної поведінки — саме екологічна свідомість спонукає особистість до відповідального ставлення до довкілля. Таким чином, обидва поняття необхідно розвивати паралельно — через систему освіти, виховання, практичну діяльність та особистий приклад — для формування цілісної екологічної культури сучасної людини.

Екологічна культура є сукупністю матеріальних і духовних цінностей, знань, умінь та навичок, які визначають ставлення особистості до природи та її

охорони. Вона включає в себе не тільки вміння правильно поводитися із природними ресурсами, а й етичні та моральні засади, які сприяють розвитку відповідного ставлення до навколишнього середовища. Екологічна культура охоплює як практичні навички, такі як збереження енергії, переробка або раціональне використання води, так і глибокі переконання в необхідності збереження природи для майбутніх поколінь. Вона базується на моральних принципах, що визначають, як людина повинна взаємодіяти з природою, поважати її, берегти її ресурси та сприяти збереженню біорізноманіття. Розвиток екологічної культури у школярів покращує формування у них не тільки знань і навичок, але й вищих моральних якостей, що робить їх активними учасниками природоохоронної діяльності.

Ці компоненти взаємодіють між собою, формуючи цілісну екологічну грамотність, яка є основою для сталого розвитку та відповідного ставлення до навколишнього середовища.

Отже, визначення поняття «екологічна грамотність» є суттєвим для розуміння та розвитку компетентності в екологічному вихованні. Екологічна грамотність розглядається як рівень знань, умінь і навичок, які дозволяють особистості активно й свідомо долучатися до природоохоронної діяльності та управління природним середовищем. Це поняття охоплює не лише технічні аспекти взаємодії з природою, але й етичні, моральні та ціннісні складові, що формують екологічну свідомість і відповідальність індивіда [14, с. 228].

Екологічна грамотність передбачає розуміння природних процесів, взаємодії людини з природою, а також знання в галузі природоохоронної політики та сталого використання ресурсів. Вона включає здатність оцінювати вплив людської діяльності на екосистеми. Це комплексне поняття, яке враховує взаємодію людини з природним середовищем на різних рівнях — від особистого способу життя до глобальних екологічних проблем. Визначення екологічної грамотності є основою для розробки методик і стратегій екологічного виховання, спрямованих на формування свідомих і

відповідальних громадян, здатних прийняти обґрунтовані рішення у сфері охорони природи.

1.2 Методи формування екологічної грамотності молодших школярів

Формування екологічної грамотності молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти, оскільки саме в цьому віці закладаються основи світогляду, ціннісних орієнтацій та екологічно свідомої поведінки. Екологічна грамотність охоплює не тільки засвоєння знань про навколишнє середовище, але й розвиток умінь і навичок, навіть для прийняття відповідних рішень і дій у природоохоронній діяльності. Для досягнення цієї мети використовуються різноманітні методи навчання, які сприяють глибокому розумінню екологічних процесів, формуванню екологічної свідомості та культури.

Методи формування екологічної грамотності можна умовно поділити на традиційні та інноваційні. Традиційні методи включають пояснювально-ілюстративні, репродуктивні та проблемно-пошукові, які спрямовані на передачу знань і формування базових умінь. Водночас інноваційні методи, такі як інтерактивні технології, проектна діяльність, експериментальні дослідження та екологічні ігри, орієнтовані на активне залучення учнів до навчального процесу, розвиток критичного мислення і творчого підходу до вирішення екологічних проблем [42]

Таблиця 1.1.

Традиційні та інноваційні методи формування екологічної грамотності молодших школярів

Традиційні методи	Інноваційні методи
Усний виклад матеріалу	Інтерактивні ігри (екологічні квести, role-play)
Бесіда	Мультимедійні презентації,

Традиційні методи	Інноваційні методи
	відеоуроки
Спостереження за природними об'єктами	Віртуальні екскурсії (AR/VR-технології)
Читання та обговорення художніх текстів	Інсценізація екологічних казок, сторітелінг
Ілюстрування літературних творів	STEAM-підходи з екоорієнтацією (проекти, мейкерство)
Робота з картинками, таблицями	Екологічні майстерні, проєктна діяльність
Вивчення прикладів з підручника	Гейміфікація (екозавдання, мобільні додатки)
Виготовлення виробів з природного матеріалу	Апсайклінг, екоарт із вторсировини (творчі воркшопи)

Формування екологічної грамотності у молодших школярів є комплексним завданням, що вимагає використання різних педагогічних підходів. Науковці та педагоги-практики пропонують низку методів, які сприяють розвитку екологічної свідомості, відповідального ставлення до природи та розуміння екологічних процесів.

Згідно з дослідженнями В. Баранова, ефективне засвоєння екологічних знань у початковій школі можливе за умови використання інтерактивних методів навчання: «Інтерактивне навчання дозволяє не лише передати інформацію, а й залучити учнів до активного пізнання світу, формуючи особистісне ставлення до навколишнього середовища» [10, с. 45].

Одним із ключових методів є дослідницький підхід, який передбачає залучення учнів до активного спостереження та проведення екологічних експериментів. Так, на думку І. Андрусенко, «дослідницька діяльність

молодших школярів формує їхнє екологічне мислення, сприяє усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків у природі» [1, с. 72].

Значне місце у формуванні екологічної грамотності займає проектна діяльність. Як зазначає О. Ситник, «участь у екологічних проектах дозволяє дітям не лише отримати знання, а й розвивати практичні навички збереження довкілля» [72, с. 88]. Наприклад, школярі можуть створювати тематичні плакати, брати участь у природоохоронних акціях, аналізувати екологічні проблеми своєї місцевості та пропонувати шляхи їх вирішення.

Метод моделювання екологічних ситуацій також є дієвим засобом навчання. Як зазначає Г. Кравченко, «моделювання екологічних проблем та їх можливих рішень розвиває у дітей аналітичне мислення та відповідальність за довкілля» [46, с. 103].

Крім того, важливе місце займає метод екологічних ігор, який, за словами Н. Лисенко, «сприяє емоційному залученню дітей до навчання та формує позитивну мотивацію до збереження природи» [52, с. 55].

Таким чином, у педагогічній практиці застосовується широкий спектр методів формування екологічної грамотності молодших школярів. Вони взаємодоповнюють один одного і сприяють формуванню стійких екологічних знань, практичних навичок і відповідального ставлення до природи.

Особливу роль у формуванні екологічної грамотності відіграють інтегровані підходи, коли екологічні знання впроваджуються в зміст різних навчальних предметів, зокрема «Я досліджую світ», математику, мистецтво та технології. Такий підхід забезпечує цілеспрямоване сприйняття екологічних процесів і розвиток комплексного мислення.

Крім того, є залучення учнів до практичної природоохоронної діяльності: участь у шкільних екологічних акціях, експедиціях, екскурсіях по природі, створення міні-проектів щодо збереження навколишнього середовища. Це не лише закріплює теоретичні знання, а й формує у дітей відповідне ставлення до природи та готовність діяти на її захист у повсюдному житті.

Традиційні методи навчання є важливою складовою процесу формування екологічної грамотності молодших школярів. Вони забезпечують систематичне засвоєння знань, розвиток логічного мислення, уваги та пам'яті учнів. Традиційні методи сприяють створенню бази для подальшого формування екологічної свідомості, навичок аналізу екологічних ситуацій та прийняття обґрунтованих рішень. До таких методів належать пояснювально-ілюстративний, репродуктивний і проблемно-пошуковий методи.

О. Крюкова вважає, що пояснювально-ілюстративний метод є одним із найпоширеніших у практиці екологічного навчання. Його суть полягає у наданні учням готової інформації через лекції, розповіді, бесіди, демонстрації наочного матеріалу (малюнків, фотографій, схем, діаграм, відеофільмів тощо). Використання наочності дозволяє краще засвоїти складні екологічні поняття, природні процеси та явища, наприклад, колообіг води, кругообіг речовин у природі, значення екосистеми для життя людини. Такий метод дозволяє вчителю доступно і поступово викласти матеріал, забезпечуючи глибоке розуміння основ екологічної науки. Також, бесіди стимулюють учнів до обговорення екологічних тем, формуючи їх зацікавленість у збереженні довкілля [48, с. 157].

Репродуктивний метод спрямований на закріплення та відтворення отриманих знань. Він передбачає виконання учнями вправ, завдань, тестів, складання схем або таблиць, які допомагають повторити вивчений матеріал і перевірити рівень його засвоєння. Наприклад, після вивчення теми про лісові екосистеми учні можуть виконувати завдання на визначення видів дерев, описувати взаємозв'язки між живими організмами або складати правила поведінки в природі. Репродуктивний метод важливий для формування навичок правильного використання екологічних знань у стандартних ситуаціях. Він дозволяє виробити в учнів точність, системність мислення та увагу до деталей.

Проблемно-пошуковий метод є ефективним інструментом для розвитку екологічного мислення. Його суть полягає у створенні проблемних ситуацій, які спонукають учнів до активного пошуку рішень. Наприклад, учням пропонуємо

обговорити проблему висушування річок або вирубки лісів, знайти причини цих явищ, спрогнозувати свої наслідки для довкілля та запропонувати шляхи розв'язання. Такі завдання можуть мати вигляд екологічних дилем, ситуаційних задач або аналіз реальних екологічних проблем у місцевій громаді. Проблемно-пошуковий метод формує в розумінні учнів аналізувати інформацію, порівнювати підходи, аргументувати власну позицію та робити обґрунтовані висновки.

Традиційні методи навчання є важливою складовою формування екологічної грамотності молодших школярів. Вони сприяють не лише накопиченню знань про природу та довкілля, а й розвитку навичок мислення, що є основою для формування відповідного екологічного ставлення. Поєднання пояснювально-ілюстративного, репродуктивного та проблемно-пошукового методів дозволяє зробити навчальний процес більш різноманітним, ефективним і цікавим для дітей.

Л. В. Пономаренко вважає, що інтерактивні методи навчання відіграють важливу роль у формуванні екологічної грамотності молодших школярів, оскільки вони спрямовані на активну участь учнів у навчальному процесі, розвиток їхнього критичного та творчого мислення, а також формування практичних навичок. Основна мета інтерактивних методів полягає не лише в передачі знань, але й у створених умовах для їх самостійного відкриття, осмислення та застосування в реальних життєвих ситуаціях. Такі методи сприяють розвитку відповідальності, ініціативності та екологічної свідомості учнів [61, с. 144].

Одним із ефективних інтерактивних методів є дискусії та дебати, які сприяють формуванню вміння аргументовано висловлювати власну думку щодо актуальних екологічних проблем, аналізувати різні точки зору та приймати зважені рішення. Під час обговорення учні вчаться критично мислити, відстоювати свою позицію та водночас поважати думки інших. Наприклад, обговорення теми «Чи потрібні пластикові пакети в нашому житті?» або «Переваги та недоліки використання альтернативних джерел

енергії» дозволяє дітям замислитися над наслідками людської діяльності для довкілля. Дебати можна організувати у форматі «за» і «проти», де учні виступають у ролі захисників природи або представників промислових підприємств, що дозволяє їм краще розвивати різні аспекти екологічних питань.

Ще одним методом є рольові та ділові ігри, які дозволяють моделювати реальні екологічні ситуації. Такі ігри створюють умови, де учні можуть приміряти на собі різні ролі: екологів, представників органів влади, фермерів, підприємців або активістів природоохоронних організацій. Наприклад, учні можуть взяти участь у рольовій грі «Екологічний суд», де одна група дітей виступає в ролі адвокатів природи, а інша — представляє інтереси промислової компанії, яка забруднює довкілля. Це дозволяє дітям усвідомити складність екологічних проблем і важливість компромісних рішень. Іншим прикладом є моделювання роботи природоохоронної організації, де учні розробляють і презентують проекти з охорони довкілля, такі як «План збереження лісів» або «Програма очищення місцевої річки».

О. Ситник зазначає, що метод проєктів є особливо ефективним для формування екологічної грамотності, оскільки він стимулює учнів до самостійної дослідницької діяльності та практичного застосування знань. У процесі виконання проєктів учні працюють як індивідуально, так і в групах, що розвиває їх комунікативні навички, відповідальність та вміння працювати в команді. Наприклад, діти можуть створити шкільний екологічний куточок, де можна розміщувати інформацію про екологічні проблеми та шляхи їх вирішення, або організувати акцію з прибирання шкільної території чи місцевого парку. Іншим цікавим проєктом можна створити міні-дослідження на тему «Як зменшити споживання води вдома?» або «Спостереження за сезонними змінами у природі». Така діяльність учням не тільки засвоює нові знання, а й використовує їх на практиці, що є важливою умовою формування екологічної свідомості [72, с. 85].

Інтерактивні методи навчання сприяють не тільки глибокому засвоєнню екологічних знань, але й формуванню активної життєвої позиції щодо охорони

довкілля. Вони стимулюють учнів до самостійного мислення, творчості, аналізу екологічних ситуацій та прийняття рішень, що є важливою основою для виховання екологічно свідомих громадян. Об'єднання дискусій, рольових ігор та проектної діяльності дозволяє зробити процес навчання цікавим, динамічним і результативним.

Практичні методи відіграють важливу роль у формуванні екологічної грамотності молодших школярів, оскільки відбувається взаємодія з навколишнім середовищем. Завдяки практичній діяльності діти не тільки закріплюють теоретичні знання, а й набувають особистого досвіду, що покращує формування екологічної свідомості, відповідного ставлення до природи та розвитку навичок сталого способу життя.

Одним із найефективніших видів практичної діяльності є екскурсії на природі, а також відвідування ботанічних садів, парків, заповідників та інших природоохоронних територій. Під час таких екскурсій учні мають можливість спостерігати за різноманіттям живих організмів у їх природному середовищі, розвивати взаємозв'язки між компонентами екосистем, бачити рідкісні та зникаючі види флори і фауни. Наприклад, під час екскурсії до лісу школярі можуть вивчати будову рослин, типи ґрунтувань, особливості місцевих вод, спостерігати за птахами або комахами. Така діяльність не лише поглиблює знання про природу, але й формує у дітей емоційний зв'язок із довкіллям, що є кількістю для розвитку екологічної відповідальності.

І. Андрусенко вважає, що важливим елементом практичних методів є дослідницька діяльність та експерименти, які дозволяють учням самостійно досліджувати природні явища та процеси. Проведення простих екологічних експериментів сприяє розвитку навичок спостереження, аналізу, порівняння та формування висновків. Наприклад, діти можуть досліджувати властивості води, визначати рівень її забруднення, аналізувати структуру ґрунту, спостерігати за впливом забруднювачів на ріст рослин. Дослідницька діяльність стимулює пізнавальний інтерес і зацікавленість у відчутті себе справжніми науковцями, що додає мотивації до вивчення екології [1, с. 71].

Не менш значущою є практична природоохоронна діяльність, яка включає догляд за кімнатними рослинами, озеленення шкільної території, участь у заходах зі збереження навколишнього середовища, таких як прибирання парків, лісових масивів, проведення екологічних акцій і флешмобів. Наприклад, школярі можуть брати участь у проектах із сортування сміття, висаджувати дерева, створювати міні-альпінарії чи квіткові клумби на території школи. Така діяльність виховує в учнів дбайливе ставлення до природи, розуміння важливості особистого внеску в охорону довкілля та відповідальність за свої дії. Крім того, важливе місце в практичній діяльності займають екологічні дії та кампанії, наприклад «Посади дерево», «День без поліетилену», «Зробимо Україну чистою», участь у яких сприяє усвідомленню значення екологічних проблем на глобальному рівні. Такі заходи можуть бути спрямовані на популяризацію екологічного способу життя середньої молоді, батьків і громади загалом.

Розвиток екологічної грамотності молодших школярів за допомогою засобів дитячої літератури є ефективним, оскільки літературні твори мають потужний емоційний вплив, формуючи у дітей чутливість до природи, здатність співпереживати та усвідомлювати важливість збереження довкілля. Дитяча література сприяє не лише передачі екологічних знань, а й розвитку екологічної свідомості через образне мислення, емоційне залучення та творчу діяльність [50, с. 49].

І. Дичківська зазначає, що одним із важливих методів роботи є інтерактивні вправи, такі як «Коло думок». Ця вправа дозволяє кожному учню висловити свої враження від прочитаного чи почутого твору. Наприклад, після ознайомлення з казкою про лісових мешканців або оповіданням про природу, учні діляться своїми думками про поведінку героїв, обговорюють, що їм сподобалося, що викликало емоційний відгук. Важливо, щоб діти не лише описували події, а й пропонували героям правильні шляхи поводження в природному середовищі. Це сприяє розвитку критичного мислення, аналізу ситуацій і формування екологічно відповідних поглядів [30, с. 85].

Ще одним ефективним методом є складання відгуків на прочитані книги про природу. Учні можуть висловлювати свої думки щодо змісту твору, визначати, що саме їх вразило чи надихнуло, чому ця книга є важливою для інших. Наприклад, у відгуках можна підкреслювати важливість ідей про збереження лісів, водних ресурсів чи захист тварин. Така діяльність не тільки розвиває навички аналізу прочитаного, але й формує екологічні цінності, оскільки діти починають глибше замислюватися над екологічними проблемами, про які йдеться у книгах.

Важливою формою роботи є створення текстів екологічного змісту, де діти можуть писати звернення до птаха, тварин чи рослин, до людей із проханням про турботу та збереження природи. Наприклад, учні можуть скласти звернення від імені лісу, у якому він «просить» людей не залишити сміття, берегти дерева та дбати про чистоту. Також діти можуть створювати *екологічні слогани для плакатів* чи писати *короткі повідомлення для шкільної газети* або *інтернет-статті* про стан екології у своєму місці чи селі. Це не лише розвиває мовленнєві навички, але й підсилює усвідомлення особистої відповідальності за стан довкілля.

О. Сахневич вважає, що цікавим і корисним завданням є складання діалогів екологічного змісту, що розвиває уяву, навички аргументації та досвід емоційного залучення учнів до теми. Наприклад, учні можуть написати діалог між лісником і туристом, де обговорюється важливість дотримання правил поведінки в лісі, або уявити розмову між пташкою й людиною взимку, де пташка дякує за підгодівлю. Такі творчі завдання допомагають дітям відчувати зв'язок із природою, зрозуміти важливість дбайливого ставлення до довкілля та розвинути екологічну емоційність [71].

Не менш важливим є створення словесних картин природи, що дозволяє учням розвивати образне мислення, екологічну уяву та чутливість до змін у навколишньому середовищі. Ці «словесні пейзажі» можуть бути представлені в трьох варіантах:

- Реальний образ природи, який діти бачать навколо себе (літній ліс, весняний луг, річка тощо);
- Ідеальна картина природи, уявлення про те, як би виглядала природа у разі дбайливого ставлення до неї (чисті водою, зелені ліси, багатство флори та фауни);
- Картина екологічної кризи, яка показує наслідки безвідповідальної діяльності людини (забруднені річки, вирубані ліси, загиблі тварини тощо).

Аналізуючи ці картини, діти можуть порівнювати різні екологічні сценарії, усвідомлювати наслідки людської діяльності та формувати мотивацію до збереження довкілля.

Отже, використання засобів дитячої літератури в поєднанні з інтерактивними методами навчання сприяє загальному розвитку екологічної грамотності молодших школярів. Такі методи дозволяють не лише отримувати знання про природу, але й формувати емоційно-ціннісне ставлення до неї, розвивати критичне мислення, творчі здібності та навички екологічно відповідальної поведінки. Через літературні образи та творчі завдання діти вчаться бачити красу навколишнього світу, цінувати її та розуміти важливість збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Ефективне формування екологічної грамотності молодших школярів потребує комплексного підходу, що поєднує різноманітні методи навчання, інтеграцію екологічного змісту в освітній процес, активне залучення дітей до практичної діяльності та створення мотиваційного середовища, яке сприяє розвитку екологічної свідомості та культури.

1.3. Дитяча література як засіб розвитку екологічної грамотності

У формуванні процесу екологічної грамотності важливу роль відіграє дитяча література, яка здатна не лише передавати знання про навколишній світ, а й впливати на емоційно-ціннісну сферу дитини, формуючи у неї любов до природи та прагнення дбати про її збереження. Дитяча література завдяки своїй

образності, доступності та емоційній насиченості є потужним засобом розвитку екологічної свідомості здобувачів початкової освіти. Через казки, оповідання, вірші, легенди та байки діти не лише знайомляться з багатством і різноманітністю живої природи, а й усвідомлюють важливість збереження довкілля, розуміють взаємозв'язки між людьми та природою. Літературні твори пробуджують інтерес дітей до навколишнього світу, допомагають формувати екологічні цінності, виховують співчуття до живих істот і відповідальність за свої вчинки.

Т. Качак, Т. Близнюк і В. Кизилова активно досліджують сучасну українську дитячу літературу, звертаючи особливу увагу на екологічну тематику в адресованих дітям творах сучасних українських письменників. Т. Качак і Т. Близнюк у статті «Від казки до екокритики: аналіз повістей про природу Г. Пагутяк, А. Бачинського, В. Полянка» аналізують твори, що формують екологічну свідомість юних читачів через художні образи природи, екологічні конфлікти та образи героїв, здатних до дій на захист довкілля [39].

У статті «Eco-Rebels in Contemporary Ukrainian Children's Literature as a Tool for Forming Readers' Eco-Activity» Т. Качак і Т. Близнюк висвітлюють образи «еко-бунтарів» як провідних агентів екологічного просвітництва у творах для дітей, що стимулюють екологічну активність читачів [81]. Водночас Т. Качак і Х. Попович аналізують екоказки для найменших, визначаючи їх потенціал у морально-етичному, християнському й екологічному вихованні юних читачів [64].

В. Кизилова у своїй праці «Екологічна казка в системі української літератури для дітей і юнацтва: типологія, функції» (2024) розкриває типологію екоказок, їх художні особливості та функціональне значення в морально-етичному й екологічному вихованні дітей [40]. Ці дослідження створюють потужну методологічну основу для осмислення екологічного потенціалу української дитячої літератури.

Дитяча література виконує багатофункціональну роль у процесі екологічного виховання. По-перше, вона є потужним джерелом екологічної

інформації, що розкриває дітям різноманітність природного світу, описує взаємозв'язки між живими організмами та їх екологічним середовищем, пояснює дослідження людської діяльності для екосистем. Завдяки таким творам діти отримують уявлення про основні закони природи, принципи сталого розвитку, важливість охорони довкілля.

По-друге, дитяча література формує емоційно-ціннісне ставлення до природи. Літературні герої — тварини, рослини, природні явища — часто виступають у казках, байках, оповіданнях як живі істоти зі своїми почуттями, думками та переживаннями. Це дозволяє дітям співпереживати, розвивати емпатію, усвідомлювати важливість дбайливого ставлення до навколишнього світу. Дитяча література сприяє розвитку творчих здібностей і критичного мислення. Читання екологічних текстів часто супроводжується інтерактивними методами роботи, які активізують пізнавальну діяльність дітей.

Також важливим засобом розвитку екологічної грамотності є творчі роботи екологічного змісту. До них відносять сторітелінг, написання творів, складання діалогів, де діти можуть «озвучувати» думки природи: наприклад, у розмовах між лісником і туристом, пташкою і людиною взимку або між рибами у ставку. Це допомагає глибшому розумінню екологічних проблем та пошуку шляхів їх розв'язання через діалог і взаємодію.

Окремо слід відзначити створення «словесних картин природи», коли діти описують природу в трьох варіантах: такою, якою вони її бачать зараз; такою, якою вона могла б бути за ідеальних умов; і такою, якою вона може стати у разі екологічної кризи. Це ефективно допомагає учням усвідомити дослідження людської діяльності для навколишнього середовища та формує прагнення до збереження природної гармонії.

Ми проаналізували підручник «Українська мова та читання» Л. Варзацької та Т. Трохименко для 2 класу на наявність творів дитячої літератури, які сприяють розвитку екологічної грамотності. Ці твори охоплюють різноманітні жанри, зокрема вірші, оповідання, казки, байки, що формують у дітей емоційно-ціннісне ставлення до природи, розвивають

екологічну свідомість і мотивують до дбайливого ставлення до довкілля. Розглянемо приклади таких творів (Рис. 1.3; 1,4).

На липах листя золоте тріпоче

Олександр Олесь

14. 1. Прочитай вірш. Добери до нього заголовок.

На липах **листя золоте**
тріпоче понад нами,
неначе знову **ліс цвіте**
осінніми квітками.

Олександр Олесь

Рисунок 1. 3. Вірш Олександра Олеся, спрямований на формування екологічної грамотності учнів

Дерева, вітром підбиті, пещені літом і сонцем

Василь Стус

53. 1. Виразно прочитайте поетичні рядки.

Дерева, вітром підбиті,
пещені літом і сонцем,
піднявши вгору долоні,
пнуться до неба.

Василь Стус

Рисунок 1. 4. Вірш Василя Стуса про природу

Підручник містить багато віршів, що оспівують красу рідної природи, її багатство та різноманітність. Такі твори допомагають дітям усвідомити значення природи в житті людини, викликають відчуття захоплення красою лісів, річок, квітів, птахів. Через поетичні рядки учні вчаться помічати найдрібніші деталі навколишнього світу, що сприяє формуванню уважності та любові до природи. Також художні тексти містять багато цікавої і корисної науково-популярної інформації про тварин, рослин, природу (Рис. 1,5; 1,6).

65. 1. Розглянь малюнок і прочитай текст.

Фламінго — надзвичайно гарні птахи. Вони дружні і завжди тримаються вкупі. Коли табунець рожевих птахів злітає над водою, то здається, що в блакиті пливе малинова хмарка. Ходять фламінго, кумедно дрібочучи ногами, ніби танцюють.

Світлана Якименко

Рисунок 1. 5. Тексти екологічної тематики

72. 1. Розгляньте фізичну карту України. Що вам відомо про землі, розташовані на півдні нашої держави?

2. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок.

На родючі землі півдня України, немов люті розбійники, налітають суховії — гарячі вітри із пустелі. Вони обпалюють зелені посіви, заносять їх сипучим піском.

Для захисту полів люди посадили лісосмуги. Дерев, немов добрі богатирі, своїми широкими кронами закривають рослини від суховіїв.

Рисунок 1. 6. Науково-популярна інформація екологічного змісту

Більше зразків художніх та науково-популярних текстів про природу та методичних коментарів до них, вміщених у підручнику для учнів початкової школи наведемо в Додатку А.

Крім того, у підручнику представлено тексти екологічної тематики, де розкриваються проблеми взаємозв'язку людини з природою, важливості дбайливого ставлення до рослин і тварин, необхідності охорони навколишнього середовища. Ці твори вчати дітей замислюються над наслідками людської діяльності, виховують почуття відповідальності за збереження природи і часто порушують і проблему родинного виховання, прикладу старших (Рис. 1.7).

САД

Народна притча

Навесні дідусь вирішив садити дерева. Малі онуки йому допомагали: водичку носили, земельку підсипали. От старший онук і каже:

— Дідусю, ти маєш довго жити, щоби покуштувати яблuchок з цієї яблуньки!

— Я їв яблuchка з дерева, котре садив мій дід. А ви будете їсти плоди з мого саду. Не забудьте, коли виростете, посадити сад для своїх онуків.

Рисунок 1. 7. Твори дитячої літератури про збереження природи

Особливе місце займають казки та байки, де природа виступає не лише тлом для подій, а й дієвим учасником сюжету. У цих творах рослини, тварини, природні явища часто наділені людськими рисами, що дозволяє дітям легше сприймати екологічні проблеми через образне мислення та співпереживання. Завдяки таким сюжетам школярі краще розуміють важливість збереження природної рівноваги, дбайливого використання ресурсів, турботи про навколишній світ (Рис. 1.8).

ЗИМІВАЯ ЗВІРІВ

Українська народна казка

Були в одного чоловіка бик, свиня, гусак та півень.
Але він погано їх доглядав, бо сам був убогий.

От бик і каже: «Ходімо в ліс, там будемо краще жити». Пішли.

Настала осінь. Бик і пропонує друзям:

— Давайте поставимо хатку на зиму.

А свиня каже, що вона зарийється в листя та перезимує, гусак говорить, що в нього теплий пух, а півень — що він одне крило під себе покладе, а другим укриється, так і зиму перебуде.

Довелося бикові самому хатку будувати.

Рисунок 1. 8. Казки як засіб виховання дбайливого ставлення до навколишнього світу й природніх ресурсів

Під час аналізу підручника було виявлено, що багато завдань і вправ спрямовані на розвиток екологічної компетентності. Наприклад, учням пропонується завдання зі складання власних текстів про природу, опису сезонних змін, створення коротких розповідей або діалогів на екологічну тематику (Рис. 1.9) Такі завдання розвивають мовленнєві навички дітей, водночас формуючи екологічну свідомість.

2. Уяви, що разом із автором вірша ти йдеш осіннім лісом. Спробуй побачити й відчути те, що побачив і відчув поет. Замалюй свої враження.

3. Із виділених слів склади і запиши речення.

Прочитай ще раз останній рядок вірша: «*високий соняшник на грядці журливо голову схилив*». Придумай коротеньку розповідь «Чому журиться соняшник».

2. Продовжте казку на основі власних спостережень за природою.

3. Запишіть своє продовження казки.

348. Поміркуйте, від кого оберігають своїх пташенят пінгвіни. Усно складіть розповідь про кумедну пригоду, яка могла трапитись із неслухняним пінгвінем.

Рисунок 1.9. Завдання і вправи на основі прочитаного, спрямовані на розвиток екологічної грамотності учнів

Таким чином, підручник «Українська мова та читання» Л. Варзацької та Т. Трохименко для 2 класу є важливим ресурсом для розвитку екологічної грамотності молодших школярів. Завдяки вдалому добору текстів, інтеграції екологічної тематики в навчальний процес та різноманітності завдань, підручник покращує формування в учнів не лише мовних компетентностей, а й відповідного ставлення до навчального середовища.

Аналіз творів українських письменників, спрямованих на формування екологічної грамотності у молодших школярів, свідчить про їхню високу виховну цінність і дидактичну ефективність. Зокрема, повість Всеволода Нестайка «Незвичайні пригоди в лісовій школі» вирізняється своєю яскравістю та динамікою сюжету, що робить процес навчання захопливим для дітей. Через пригоди лісових мешканців автор м'яко й доступно прищеплює ідеї дружби, взаємопідтримки та відповідальності за навколишній світ. Саме через персоніфікацію тварин та їхню взаємодію дітям легко осмислити важливість доброзичливого ставлення до природи та її збереження.

Наталя Забіла у творі «Ясоччина книжка» обрала поетичну форму викладу, що допомагає молодшим школярам краще емоційно сприймати тему природи. Авторка через образ маленької Ясі поступово відкриває дітям значення дбайливого ставлення до рослин і тварин, формуючи первинні навички екологічної свідомості та здатність захоплюватися красою довкілля. Легкість і доступність мови сприяють глибшому емоційному переживанню та усвідомленню екологічних цінностей [33].

Казкові історії Оксани Іваненко «Лісові казки» несуть важливе виховне навантаження, розвиваючи у дітей почуття відповідальності за свої вчинки стосовно природи. Тварини, наділені людськими рисами, допомагають дітям усвідомити, що природа — це цілісний живий організм, який потребує дбайливого ставлення. Повчальність казок закладена не лише у сюжетних перипетіях, а й у глибоких моральних висновках [36]. Як зауважила Т. Качак, «аніمالістичним циклом «Лісові казки» Оксана Іваненко презентувала в українській дитячій літературі перші зразки природознавчої казки» [38].

Серед інших творів письменників-класиків важливим є твір «Ліс Микита» Івана Франка. Це не лише захоплива пригодницька поема, а й глибоке алегоричне осмислення природного середовища як складної системи взаємовідносин. Хоча твір більше спрямований на соціальні та моральні уроки, його екологічний потенціал полягає у розкритті взаємозалежності всіх живих істот і необхідності жити у гармонії з природою [78].

На красі та багатстві природного світу зосереджені оповідання Олександра Копиленка «Лісові казки» і «Метелик». Автор тонко передає атмосферу життя природи, акцентує увагу на важливості її захисту і збереження. Його тексти спонукають дітей помічати навіть найдрібніші зміни в природі, пробуджуючи відповідальне і вдумливе ставлення до довкілля.

Згадані твори українських письменників-класиків не лише сприяють розвитку читацьких навичок молодших школярів, а й формують у них екологічну свідомість, дбайливе ставлення до природи, морально-етичні орієнтації та ключові компетентності, необхідні для життя у сучасному світі.

Вони є ефективним засобом для інтеграції екологічної тематики у процес позакласного читання та виховання підростаючого покоління у дусі поваги до природи.

Багато творів сучасних авторів теж розкривають тему природи, екологічної поведінки. Такими є екологічні казки, які видало в межах проєкту Бюро УГКЦ з питань екології в Івано-Франківську: «Первоцвіти», «Захисник чистоти» Олега Кобеля, «Арчі» Катерини Єгорушкіної, «Звірята зі Знесіння» Віри Шпирки, «Світлячок і Вітрячок» Олени Скуловатової, «Правічний ліс» Оксани Рубльової. Як зауважують Х. Попович і Т. Качак, «Сучасні українські екоказки є важливим засобом виховання морально-етичних цінностей та екологічної свідомості у молодших школярів. Їх прочитання, супроводжене правильно побудованою методичною роботою, спрямованою на осмислення, аналіз та опрацювання змісту екоказки, сприяє формуванню у школярів бережливого ставлення до природи, відповідальності за навколишній світ та розуміння того, що природа – це Божий дар, який потрібно берегти» [64, с. 74].

Серед творів зарубіжних письменників, що сприяють розвитку екологічної свідомості у дітей молодшого шкільного віку, особливе місце займають реалістичні історії Ернеста Сетона-Томпсона, зокрема збірка «Малі дикі звірі». Оповідання письменника про життя тварин, написані з великою любов'ю і повагою до природи, допомагають дітям краще зрозуміти світ дикої природи, виховують емпатію, співчуття та відповідальність за все живе. Реалістичне змалювання поведінки тварин спонукає замислитися над тонкою рівновагою у природному середовищі.

Редьярд Кіплінг у своєму знаменитому творі «Книга джунглів» піднімає ідею гармонійного співіснування людини і природи. Через історії Мауглі та його друзів автор показує, що закони природи — це основа справедливості, рівноваги та життя в спільноті. Діти засвоюють важливі уроки про повагу до довкілля, взаємодію та відповідальність за порушення природного балансу [41].

Сучасну екологічну тематику в доступній і захопливій формі розкриває Норберт Штайнбах у казці «Пригоди у зеленому лісі». Через пригоди героїв у

лісі автор наголошує на необхідності збереження природи, боротьби з екологічними загрозами, виховуючи в дітей активну громадянську позицію щодо захисту довкілля. Цей твір допомагає сформувати розуміння екологічних проблем сучасності.

Хоч «Король Матіуш Перший» Януша Корчака не є безпосередньо екологічним твором, проте в ньому є епізоди, що підкреслюють важливість відповідального ставлення до природи і до підвладних територій. Письменник акцентує на необхідності мудрого управління ресурсами і розвитку суспільної відповідальності за збереження навколишнього середовища [45, с. 20].

Серед поетичних творів особливо варто звернути увагу на вірші Грицька Бойка, які легко сприймаються молодшими школярами і через образність та емоційність навчають турботі про тварин, рослини, рідну природу. Його поезія формує емоційний зв'язок дитини з навколишнім світом, спонукаючи до добрих вчинків.

Також велике значення мають вірші Лесі Українки, зокрема «На зеленому горбочку» та «Вже сонечко в море сіда». Поетеса вміло передає красу рідної землі, пробуджуючи в душах дітей любов до природи, почуття ніжності та шанобливого ставлення до всього живого. Її твори не лише розвивають естетичне сприйняття природи, а й закладають основи екологічної культури [76]. Таку ж функцію виконує пейзажна лірика для дітей Павла Тичини, Максима Рильського, Ліни Костенко, Дмитра Павличка, Миколи Сингаївського, Галини Кирпи, Анатолія Качана, Григорія Фальковича та інших поетів.

Отже, дитяча література виступає не просто джерелом інформації, а й інструментом у процесі екологічного виховання, що сприяє формуванню екологічної культури молодших школярів. Саме тому її використання в навчально-виховному процесі є ефективним засобом для розвитку екологічної грамотності, поєднуючи освітню, виховну та розвивальну функції.

Висновки до 1 розділу

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема розвитку екологічної грамотності є актуальною в умовах сучасних літературних екологічних викликів. Науковці наголошують на необхідності формування у дітей молодшого шкільного віку не лише екологічних знань, але й екологічної культури, цінностей та усвідомленої відповідальності за стан довкілля.

Визначено, що ефективність цього процесу залежить від поєднання традиційних, інтерактивних та практичних методів. Традиційні методи (пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемно-пошуковий) забезпечують обґрунтоване закріплення базових екологічних знань.

Особливу увагу було приділено ролі дитячої літератури як засобу розвитку екологічної грамотності здобувачів початкової освіти. Дитячі твори — вірші, оповідання, казки, байки — створюють емоційний зв'язок між дитиною та природою, розкриваючи красу навколишнього світу та потребуючи збереження його.

Аналіз підручника «Українська мова та читання» для 2 класу (автори Л. Варзацька та Т. Трохименко) підтвердив наявність значної кількості творів, що сприяють формуванню екологічної свідомості школярів. Завдання до цих творів спрямовані на розвиток мовленнєвих навичок і екологічної компетентності: складання відгуків, екологічних текстів, діалогів, участь у рольових іграх, обговорення екологічних проблем тощо.

Отже, розвиток екологічної грамотності молодших школярів є багатограним процесом, який потребує комплексного підходу, поєднання різних методів навчання та використання засобів дитячої літератури для формування ціннісного ставлення до природи.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

2.1 Стан проблеми дослідження у сучасній початковій школі

В умовах Нової української школи екологічне виховання інтегрується в освітній процес як наскрізна змістова лінія, що спрямована на розвиток екологічного мислення, відповідального ставлення до природи, розуміння цінності життя в гармонії з довкіллям. У нормативних документах, зокрема в Державному стандарті початкової освіти [29], зазначено, що ключова компетентність «природничі науки і технології» передбачає формування в учнів здатності розуміти явища природи, усвідомлювати її значення для життя людини та поводитися екологічно доцільно. Також у Типових освітніх програмах (О. Я. Савченко [69] і Р. Шияна [80]) підкреслюється важливість формування в молодших школярів життєвих навичок сталого розвитку, що охоплює як пізнавальні, так і ціннісно-мотиваційні компоненти екологічної компетентності.

Аналіз чинних програм з курсу «Я досліджую світ», мовно-літературної та мистецької освітніх галузей дає підстави стверджувати, що екологічна тематика реалізується переважно через читання художніх творів природничого змісту, виконання дослідницьких проєктів, спостереження за об'єктами природи, обговорення поведінки героїв, які взаємодіють із довкіллям. Разом із тим, змістове наповнення освітнього процесу потребує поглиблення в контексті формування сталого екоцентричного світогляду.

У ході констатувального етапу експериментального дослідження було проведено аналіз уроків літературного читання, що були розроблені відповідно

до чинних програм для 2 класу (за підручниками різних авторів). У результаті з'ясовано, що значна частина уроків пропонує роботу з текстами, які опосередковано порушують питання взаємодії людини і природи, але не завжди передбачають глибоке осмислення екологічного змісту твору. Наприклад, під час опрацювання таких текстів, як «Лісова казка» чи «Як їжачок допоміг лісу», основна увага зосереджувалась на сюжеті, мовних засобах, розвитку читацьких навичок, а екологічні акценти залишались поза фокусом уваги.

Аналіз змісту конспектів уроків засвідчив, що екологічна грамотність успішно формується за умов дотримання кількох принципів: міжпредметної інтеграції, особистісної значущості завдань, застосування проблемно-дослідницьких методів навчання, використання сучасних дитячих текстів, які мають екологічну спрямованість. Важливо, щоб діти мали можливість не лише пізнавати світ природи через художні образи, а й самостійно досліджувати довкілля, формулювати екологічні проблеми та шукати способи їх розв'язання.

З метою з'ясування стану вирішення проблеми формування екологічної грамотності в початковій школі ми провели анкетування серед учителів початкових класів

Кількість опитаних педагогів – 12. Анкету можна переглянути в Додатку Б. Проаналізуємо результати дослідження.

Перше запитання анкети: Як часто Ви використовуєте дитячу літературу для розвитку екологічної свідомості у молодших школярів? (Рис. 2.1).

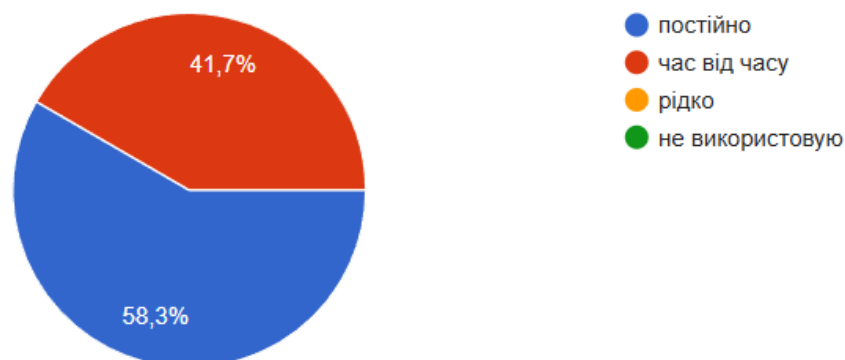

Рис 2. 1. Використання дитячої літератури для розвитку екологічної свідомості у молодших школярів

Відповіді учителів на це запитання були такими: 58,3 % – постійно використовують дитячу літературу як засіб екологічного виховання учнів; 41,7 % – час від часу. Таких, що зовсім не використовують немає. Це свідчить про загальну усвідомленість педагогів щодо ролі дитячої літератури у формуванні екологічної свідомості. Повна відсутність відповідей «рідко» чи «не використовую» свідчить про наявність базової екологічної культури у практиці вчителів початкових класів, але водночас — про нерівномірність застосування літератури. Причиною може бути брак системності або методичних напрацювань.

Далі ми вирішили дізнатися, які твори дитячої літератури педагоги найчастіше використовують для формування екологічної грамотності.

Учителі найчастіше згадували:

- «Маленький принц» А. де Сент Екзюпері, «Гидке каченя» Г. Х. Андерсена, «Планета говорить з нами»,
- екологічні казки,
- твори про природу,
- сучасну українську літературу,
- енциклопедії.

Такий перелік демонструє різноманітність підходів: від класичних художніх творів до пізнавальних і науково-популярних матеріалів і джерел. Утім, частина вказаних творів не є безпосередньо екологічними, а лише опосередковано торкаються теми природи. Це свідчить про потребу в системному доборі літературного матеріалу, що безпосередньо формує екологічну свідомість і компетентності учнів, зокрема через тексти з чітко вираженими природоохоронними ідеями та емоційно забарвленими образами природи.

Відповіді вчителів на запитання «Які форми роботи з літературними творами Ви застосовуєте для розвитку екологічної свідомості учнів?» свідчать про орієнтацію педагогів на активні, інтегровані види діяльності, що формують не лише читацьку, а й мистецьку та креативну компетентності. Менше

використовуються види роботи, пов'язані з мовною творчістю (написання власних казок), що потребує подальшої підтримки вчителів методичними зразками (Рис.2.2).

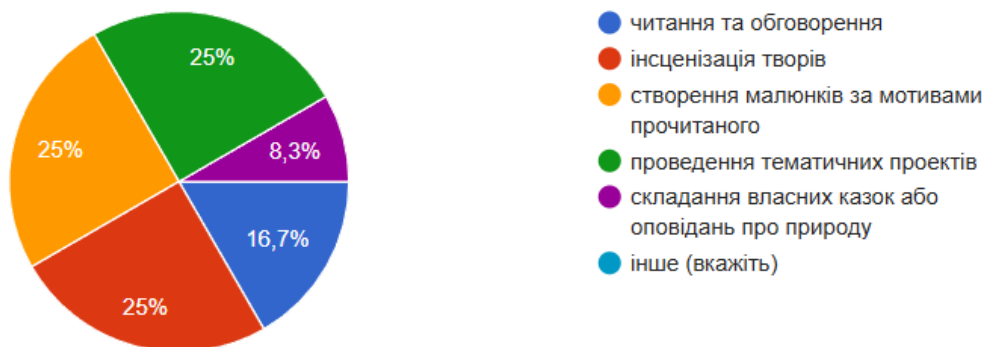

Рис 2. 2. *Форми роботи з літературними творами*

Далі ми вирішили з'ясувати, які якості, на думку педагогів, формуються в дітей у процесі роботи з екологічно спрямованою літературою (Рис.2.3).

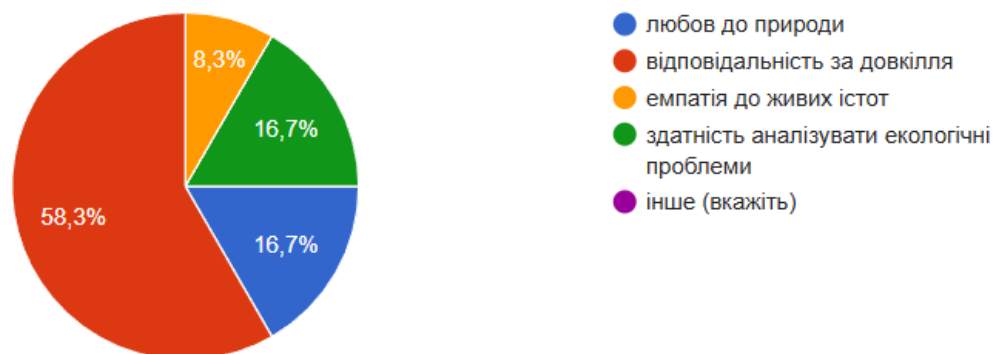

Рис 2. 3. *Формування якостей через роботу з літературними творами*

Відповідно до результатів опитування, найбільш вираженою якістю є відповідальність за довкілля (58,3 %). Наступні позиції посіли любов до природи (16,7 %), здатність аналізувати екологічні проблеми (16,7 %) та емпатія до живих істот (8,3 %).

Отже, переважає акцент на формуванні практичних поведінкових якостей, зокрема відповідальності, що можна вважати позитивною тенденцією.

Водночас менша увага приділяється розвитку критичного мислення та емоційної чутливості, що свідчить про доцільність більш цілеспрямованого використання художньої літератури для формування глибокої емоційної залученості учнів у проблеми довкілля.

Наступне запитання анкети стосувалося труднощів, з якими стикаються педагоги під час використання літератури для розвитку екологічної грамотності? (Рис. 2.4).

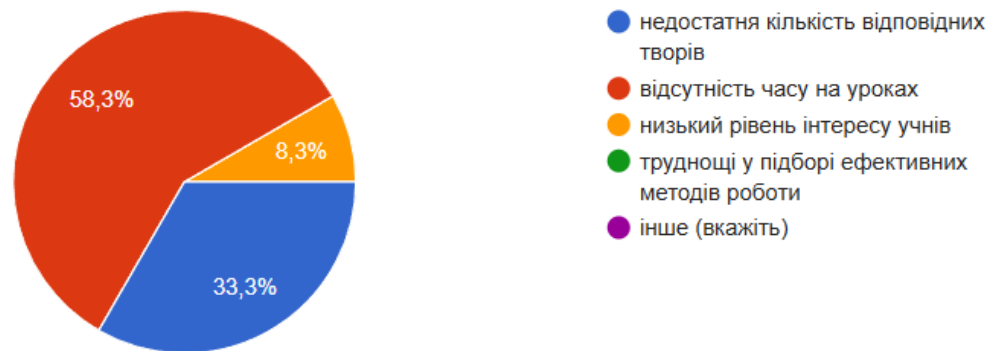

Рис 2. 4. Труднощі під час використання літератури для розвитку екологічної грамотності

Найчастіше вчителі вказували на відсутність часу на уроках (58,3 %), що свідчить про перевантаженість навчальних програм і брак можливостей для розширення екологічного компоненту.

На другому місці — недостатність відповідних творів (33,3 %), що вказує на потребу в спеціально підібраних текстах, методичних рекомендаціях, бібліографічних покажчиках.

Лише один педагог (8,3 %) назвав серед труднощів низький інтерес учнів, що може свідчити про загалом позитивне ставлення школярів до екологічної тематики, поданої через літературу.

Отже, основні бар'єри пов'язані не з небажанням учнів долучатися до екологічного читання, а з організаційними та ресурсними чинниками, які потребують уваги з боку укладачів програм, методистів і видавців навчальної літератури.

У наступному запитанні анкети ми з'ясували, які додаткові ресурси та форми методичної підтримки педагога вважають необхідними для ефективного

використання дитячої літератури з метою екологічного виховання. Найчастіше серед відповідей учителів фігурували такі позиції:

- інтерактивні матеріали та цифрові ресурси,
- інтернет-джерела (електронні бібліотеки, блоги, платформи з екоосвіти),
- залучення батьків до екологічних ініціатив,
- участь у вебінарах, тренінгах, творчих проєктах,
- розширення фонду шкільної бібліотеки екологічною та художньою літературою.

Ці відповіді свідчать про відкритість педагогів до сучасних освітніх технологій, інтерактивних форматів взаємодії з учнями та потребу в міжсекторному партнерстві – з батьками, бібліотеками, онлайн-платформами й освітніми інституціями. Очевидно, що ефективне екологічне виховання в початковій школі має спиратися на міждисциплінарний підхід та інтегруватися у позаурочну та проєктну діяльність, охоплюючи не лише уроки, а й ширший простір життя дитини.

Наступне запитання анкети стосувалося позакласної роботи: Чи проводите Ви позакласні заходи, спрямовані на розвиток екологічної свідомості через літературу? (Рис. 2.5).

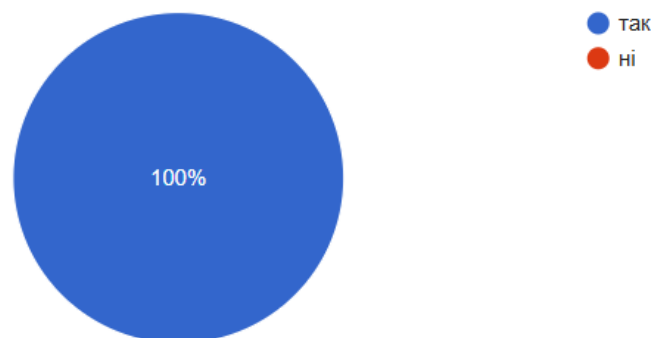

Рис 2. 5. Проведення позакласних заходів, спрямованих на розвиток екологічної свідомості через літератури

Усі опитані педагоги (100 %) проводять позакласні заходи, що свідчить про ініціативність та розуміння значущості формування екологічної культури

не лише на уроках, а й у вільному просторі дитини. Така активність сприяє поглибленню екологічної тематики в освітньому середовищі, залученню дітей до читання екологічно орієнтованих текстів у різних формах: конкурсах, читаннях, вікторинах, проєктах тощо. Крім того, позакласна діяльність відкриває широкі можливості для партнерства з батьками та створення спільного простору взаємодії школи, родини й громади в справі екологічного виховання.

Останнє запитання: Чи вважаєте Ви розвиток екологічної грамотності засобами літератури актуальним у сучасних умовах? Усі вчителі вважають таку роботу актуальною. Їхні обґрунтування (не наведені в запитанні, але очікувано) базуються на сучасних екологічних загрозах, ролі освіти в зміні поведінки людини щодо природи та важливості формування екологічного світогляду змалку.

Результати анкетування свідчать про значну увагу вчителів початкових класів до формування екологічної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури. Абсолютна більшість педагогів регулярно використовують художні твори природоохоронної тематики у своїй практиці, що підтверджує розуміння важливості екологічного виховання у сучасних умовах. Найчастіше застосовуються такі твори, як «Маленький принц», казки Андерсена, екологічні казки сучасних авторів, пізнавальні енциклопедії та художня література про природу.

Учителі обирають різноманітні форми роботи з текстами: інсценізації, створення малюнків, тематичні проєкти, що сприяє розвитку не лише екологічної, а й читацької та креативної компетентностей. Найбільше, на думку педагогів, через таку літературу у дітей формуються відповідальність за довкілля, любов до природи, емпатія та здатність аналізувати екологічні проблеми.

Серед основних труднощів учителі виокремлюють нестачу часу в межах уроку, обмежену кількість якісної екологічної дитячої літератури та недостатню методичну підтримку. У цьому контексті актуальним є запит на

інтерактивні ресурси, методичні розробки, вебінари, залучення батьків і поповнення бібліотечних фондів відповідною літературою.

Показово, що всі опитані проводять позакласні заходи екологічного спрямування, що свідчить про високу мотивацію вчителів та розуміння ними важливості формування екологічної культури у дітей змалку. Отже, дитяча література дійсно є ефективним засобом екологічного виховання, але за умови правильного підбору змісту й методів роботи, мотивації учнів до активної пізнавальної, екологічно свідомої діяльності. .

Отже, анкетування дало змогу виявити рівень усвідомлення педагогами важливості екологічного виховання, а також практики, які вони використовують для розвитку екологічної свідомості учнів. Результати показали, що більшість учителів визнають актуальність цієї теми, однак зазначають нестачу методичних матеріалів і прикладів інтеграції екологічної тематики в уроки читання та міжпредметні заняття.

Аналіз нормативної бази, навчальних програм, конспектів уроків та педагогічного досвіду учителів засвідчили, що попри наявність потенціалу, система екологічного виховання в початковій школі потребує цілеспрямованої методики, яка б забезпечувала поступальний розвиток екологічної грамотності учнів через залучення до читання художніх текстів, екологічних обговорень та рефлексивної діяльності. Саме на цьому ґрунті й базується подальша методична розробка та експериментальна перевірка її ефективності в умовах сучасної школи.

2.2 Експериментальна методика розвитку екологічної грамотності молодших школярів засобами дитячої літератури

Експериментальна методика розвитку екологічної грамотності молодших школярів засобами дитячої літератури передбачає цілеспрямований педагогічний вплив на формування в учнів усвідомленого ставлення до

природи, відповідальності за довкілля та активної життєвої позиції через роботу з художніми творами.

У межах експериментального дослідження було залучено 29 учнів 2 класу Дослідження проводилося із цілісним класом без розподілу на окремі групи, що дало змогу оцінити рівень сформованості екологічної грамотності в умовах реального освітнього процесу. Мета дослідження – визначити ефективність використання дитячої літератури як засобу формування екологічної грамотності в молодших школярів шляхом розроблення, впровадження та аналізу спеціально організованої експериментальної методики. Дослідження складалось з трьох етапів: констатувального, формувального, контрольного.

На констатувальному етапі дослідження окрім опитування учителів було проведено вихідне діагностування з метою виявлення початкового рівня сформованості екологічної грамотності молодших школярів та встановлення особливостей використання дитячої літератури в екологічному вихованні. Цей етап є надзвичайно важливим, адже дозволяє визначити вихідні позиції учнів та виявити педагогічні потреби для подальшої роботи.

З метою реалізації завдань етапу було здійснено опитування учнів, яке включало серію запитань, спрямованих на виявлення:

- рівня обізнаності дітей з основними поняттями екології (що таке природа, чому її потрібно охороняти, хто її може забруднювати тощо);
- наявності сформованих уявлень про відповідальну поведінку в довкіллі;
- емоційно-ціннісного ставлення до природи (чи подобається дітям бувати на природі, як вони ставляться до тварин, чи хочуть допомагати природі тощо);
- здатності до практичної екологічної дії (чи беруть участь у прибиранні території, сортуванні сміття, догляді за рослинами тощо).

Окрім опитування, проводились спостереження за освітнім процесом, у ході якого фіксувалась активність учнів на уроках «Я досліджую світ», читання

та під час позакласних заходів. Особливу увагу звертали на те, які саме дитячі літературні твори використовуються вчителями, як організовується робота з текстами, чи наявна екологічна проблематика в змісті уроків і заходів.

Рівень сформованості екологічної грамотності молодших школярів визначається за сукупністю показників: рівнем обізнаності з основними екологічними поняттями, емоційно-ціннісним ставленням до природи, наявністю уявлень про відповідальну поведінку в довкіллі та готовністю до практичних екологічних дій. На основі аналізу відповідей дітей, спостережень і практичних завдань виділяються три рівні сформованості: високий, середній і низький (Рис. 2.6).

Рис. 2.6. Критерії оцінювання рівнів сформованості екологічної грамотності молодших школярів

Високий рівень сформованості екологічної грамотності демонструють ті учні, які виявляють глибоке розуміння екологічних понять, чітко усвідомлюють значення охорони природи, можуть навести приклади дбайливого ставлення до

довкілля. Такі діти з ентузіазмом беруть участь у природоохоронній діяльності — доглядають за рослинами, сортують сміття, підтримують чистоту, проявляють ініціативу в екологічних проєктах. Вони емоційно залучені, виявляють емпатію до живої природи, мають сформоване почуття відповідальності за довкілля.

Середній рівень характерний для учнів, які мають загальне уявлення про природу і розуміють потребу її охорони, однак їхні знання часто поверхові або фрагментарні. Вони виявляють позитивне ставлення до природи, але переважно на рівні слів, без активної дії. Участь у практичній екологічній діяльності відбувається за ініціативи дорослих. Діти цієї групи потребують додаткової мотивації та педагогічної підтримки для усвідомлення власної ролі у збереженні природи.

Низький рівень притаманний школярам, які слабо орієнтуються в екологічних поняттях, не розуміють значення охорони навколишнього середовища, не виявляють емоційного зв'язку з природою. Вони рідко беруть участь у заходах, спрямованих на збереження довкілля, і зазвичай не демонструють екологічно відповідальної поведінки. Їхнє ставлення до природи часто байдуже або споживацьке, потребує цілеспрямованої корекції з боку педагога.

Для дослідження рівня сформованості екологічної грамотності у дітей 2 класу, ми провели анкетування (Додаток В). Проаналізуємо результати опитування.

Результати анкетування учнів 2 класу (29 учнів) щодо рівня сформованості екологічної грамотності дозволили розподілити дітей за трьома рівнями – високим, середнім і низьким. Розподіл здійснено на основі аналізу відповідей на запитання, що охоплювали чотири основні компоненти: обізнаність в екологічних поняттях, ставлення до природи, уявлення про відповідальну поведінку в довкіллі та готовність до практичної дії.

Високий рівень сформованості виявили ті учні, які:

- чітко відповіли, що таке природа, навіщо її охороняти, хто може її забруднювати;
- із задоволенням розповідали про своє перебування на природі, бажання піклуватися про неї;
- демонстрували розуміння того, як слід поводитися на природі, щоб не шкодити;
- активно долучаються до практичних дій — прибирають територію, допомагають саджати рослини, беруть участь у шкільних екоакціях.

Середній рівень сформованості характерний для дітей, які:

- володіють базовими уявленнями про природу, але часто плутаються у поняттях або відповідають загальною;
- позитивно ставляться до природи, проте їхня мотивація до збереження довкілля слабо виражена;
- іноді поводяться екологічно відповідально, але переважно за прикладом або під керівництвом дорослих;
- згадують окремі приклади допомоги природі, але без системності чи ініціативи.

Низький рівень сформованості мали учні, які:

- не змогли пояснити, що таке природа або навіщо її берегти;
- виявили байдуже ставлення до довкілля, не змогли назвати жодного позитивного прикладу власних дій;
- не орієнтуються в нормах екологічної поведінки;
- не виявляють зацікавленості у природоохоронній діяльності.

Розглянемо результати у вигляді діаграми у відсотковому співвідношенні (Рис. 2.7).

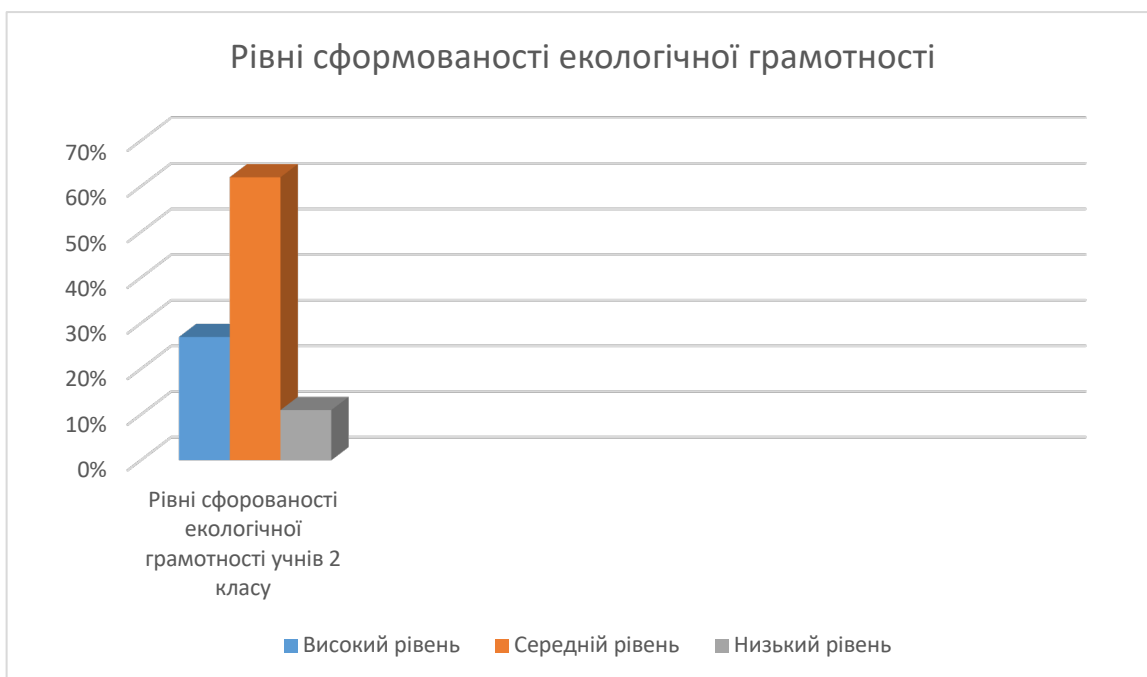

Рис 2.7. Конститувальний етап дослідження

Аналіз результатів анкетування учнів 2 класу засвідчив такий розподіл рівнів сформованості екологічної грамотності:

- середній рівень — 62% учнів, що становить 18 дітей
- високий рівень — 27% учнів, тобто 8 дітей,
- низький рівень — 11% учнів, а саме 3 дитини.

Найбільшу частку склали діти із середнім рівнем сформованості екологічної грамотності. Це свідчить про те, що учні загалом мають базові уявлення про природу, розуміють необхідність її охорони, можуть навести окремі приклади відповідальної поведінки. Однак їхні знання часто поверхневі, а практичні дії — епізодичні або несистемні. Емоційне ставлення до природи в цілому позитивне, проте ще потребує розвитку через особистий досвід, обговорення та цілеспрямовану педагогічну роботу.

Високий рівень показали 26% учнів. Ці діти продемонстрували чітке розуміння екологічних понять, виявили стійку мотивацію до природоохоронної діяльності, наводили приклади власних ініціатив, брали участь у прибиранні території, догляді за рослинами тощо. Вони виявляють активну позицію, емоційно залучені та усвідомлюють відповідальність за збереження природи.

Натомість низький рівень виявлено у 11% дітей. Ці учні не змогли пояснити, що таке природа або чому її потрібно берегти, їхнє ставлення до екологічних проблем було байдуже або нечітко сформульоване. Вони не змогли навести прикладів відповідальної поведінки, не беруть участі в практичних заходах з охорони довкілля.

Загалом результати анкетування засвідчили, що більшість учнів мають позитивну базу для подальшого формування екологічної грамотності, проте потребують цілеспрямованої педагогічної підтримки, збагачення досвіду та посилення практичної діяльності в цьому напрямі.

У результаті констатувального етапу було сформовано загальне уявлення про рівень екологічної грамотності школярів на початку експерименту, а також визначено основні труднощі й ресурсні можливості використання дитячої літератури в навчанні. Це дозволило обґрунтувати необхідність подальшого формувального етапу дослідження та спланувати педагогічну інтервенцію з урахуванням отриманих даних.

Наступний етап дослідження – формувальний. На формувальному етапі дослідження було реалізовано експериментальну методику, спрямовану на розвиток екологічної грамотності молодших школярів через засоби дитячої літератури. Цей етап передбачав активне педагогічне втручання та цілеспрямовану роботу з учнями за допомогою художніх текстів екологічного змісту.

У рамках експериментального дослідження було залучено один 2 клас у якому навчалося 29 учнів. Усі етапи експерименту — констатувальний, формувальний та контрольний — проводилися з учнями цього класу.

Формування окремої контрольної групи не здійснювалося, оскільки навчальний заклад є малокомплектним, а кількість учнів у паралельних класах недостатня для створення повноцінної вибірки. У зв'язку з цим дослідження проводилося за модифікованою моделлю — шляхом порівняння результатів учнів до і після впровадження формувального етапу.

У класичних умовах педагогічного експерименту ефективність запропонованої методики перевіряється шляхом порівняння результатів у двох групах: експериментальній та контрольній. Проте у даному випадку, з огляду на об'єктивні обмеження (наявність лише одного класу), такий підхід був неможливий. Попри це, отримані результати дають змогу зробити обґрунтовані висновки щодо позитивного впливу розробленої системи роботи на рівень екологічної грамотності учнів.

Головна мета цього етапу — створити навчально-виховні умови, у яких дитяча література слугуватиме ефективним засобом формування екологічних знань, ціннісного ставлення до природи та екологічно відповідальної поведінки.

У рамках формувального етапу нами було реалізовано низку заходів, спрямованих на розвиток екологічної грамотності молодших школярів засобами дитячої літератури. До навчального процесу були інтегровані тематичні уроки, заняття та позакласні заходи, під час яких учні знайомилися з художніми творами, що порушували актуальні питання взаємодії людини з природним середовищем.

Зокрема, проводилося читання й обговорення екологічно орієнтованих казок, оповідань, віршів українських та зарубіжних авторів. Діти працювали з творами, у яких розкривалася важливість охорони природи, дбайливого ставлення до тварин, рослин, води, повітря та землі. Після прочитання учні виконували різноманітні творчі завдання: малювали ілюстрації до прочитаного, придумували власні продовження історій, створювали міні-книжечки, комікси, екологічні казки.

Під час формувального етапу було проведено **обговорення вірша Лесі Українки «На зеленому горбочку»**, яке стало важливим елементом у формуванні екологічної грамотності молодших школярів.

Метою заняття було не лише ознайомлення з поетичним твором, а й розвиток емоційно-ціннісного ставлення до природи, вміння помічати красу довкілля та усвідомлювати його важливість у житті людини.

Під час обговорення ми разом з дітьми:

– Звернули увагу на образи природи, що постають у вірші: зелений горбочок, хатинка в садочку, вишневі дерева, жайворонок. Діти описували, що вони відчують, коли читають ці рядки, які картини уявляють.

– Поставили запитання для аналізу, наприклад:

- Що робить цей куточок природи особливим?
- Чому поетеса описує його з такою ніжністю?
- Як би змінилася ця картина, якби люди не дбали про довкілля?

– Обговорили, як можна зберегти таку красу природи в реальному житті. Учні висловлювали свої думки про те, як вони можуть берегти природу у своєму селі або місті: не смітити, садити дерева, не ламати гілки, доглядати за клумбами.

– Провели творче завдання — діти малювали ілюстрації до вірша, а потім у парах або групах коротко описували свої малюнки, пояснюючи, чому вони обрали саме такі образи та що для них означає цей куточок природи.

– Провели рефлексію — кожен учень завершував заняття реченням: *«Після прочитання цього вірша я...»* (наприклад: *«...захотів посадити дерево»*, *«...усвідомив, що природа – це дім для всіх живих істот»*).

Завдяки такій роботі над поетичним твором, учні не лише поглибили своє розуміння змісту літературного тексту, а й розвивали емпатію, естетичне сприймання природи, екологічну свідомість і м'які навички — вміння висловлювати думки, слухати інших, працювати в парі чи групі.

Під час формувального етапу експериментальної методики особливу увагу було приділено інтерактивним формам роботи, зокрема рольовим іграм та інсценізаціям за мотивами книги Р. Кіплінга «Книга джунглів». Цей твір став основою для глибшого осмислення теми взаємодії людини і природи, а також формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього середовища. Розглянемо приклади ігор та інсценізацій.

1. **Рольова гра «Суд над Шер-Ханом».** Учні розігрували уявний судовий процес над тигром Шер-Ханом, звинувачуючи його у порушенні

правил джунглів. Діти виступали в ролі героїв: Балу, Багіри, Акелі, Мауглі, та навіть представників флори і фауни.

- Мета: навчити дітей розрізняти правильну та агресивну поведінку в природному середовищі, розуміти наслідки для екосистеми.

- Результат: розвиток вміння аргументувати свою позицію, співчуття до тварин, критичне мислення.

2. **Інценізація уривку «Закон джунглів».** Діти обирали уривки, які найбільше вразили їх, і створювали короткі театралізовані постановки, у яких відображали правила співіснування між мешканцями джунглів.

- Наприклад, сценка про те, як Мауглі вчиться слухати природу, поважати звірів і бути відповідальним.

- Результат: засвоєння понять гармонії в природі, взаємоповаги, ролі кожного у збереженні довкілля.

3. **Гра «Я — мешканець джунглів».** Кожен учень обирав образ тварини з книги (вовк, пантера, ведмідь, змія, птах тощо) та розповідав від її імені про життя в природі, труднощі, що виникають через діяльність людини, та свої «екологічні мрії».

- Мета: розвиток емпатії до живої природи, формування екологічного мислення.

- Результат: усвідомлення необхідності турботи про довкілля, вміння дивитися на світ з різних позицій.

4. **Створення «Екологічного кодексу мешканців джунглів».** Після аналізу твору, діти колективно склали набір правил, яких, на їхню думку, мали б дотримуватися і тварини, і люди, щоб зберегти гармонію в природі.

- Наприклад: «Не ламай гілки, якщо вони тобі не заважають», «Залиш після себе чисте місце», «Слухай і поважай природу».

Паралельно учні вели екологічні щоденники, у яких:

- описували свої враження від роботи з «Книгою джунглів»;
- фіксували власні думки про те, як себе поведуть герої твору;
- порівнювали поведінку літературних персонажів із власною;

– пропонували реальні дії для збереження природи у своєму оточенні.

Значення цієї роботи полягало в тому, що діти не лише емоційно занурювалися в сюжет, а й вчилися робити моральні висновки, пов'язані з екологічною поведінкою, співпереживали героям і задумувалися над власними діями в реальному житті.

Під час формувального етапу значну увагу було приділено роботі з творами Ернеста Сетона-Томпсона зі збірки «Малі дикі звірі», які містять глибокий екологічний зміст і слугують ефективним інструментом для розвитку критичного мислення, емпатії та відповідального ставлення до природи. На основі цих творів проводилися колективні обговорення проблемних ситуацій, що стали основою для формування м'яких навичок і екологічної грамотності.

1. Проблемна ситуація: «Чому тварини залишають ліс?»

Після прочитання уривку, де лісові мешканці змушені залишити домівки через вирубку дерев, учням було запропоновано обговорити:

- Чому зникає ліс?
- Як це впливає на тварин і людей?
- Чи могла людина діяти по-іншому?

Діти висловлювали свої думки, обговорювали дії персонажів, наводили приклади з власного досвіду, коли бачили подібне (вирубані дерева в парку, сміття в лісі).

Розвивалися такі навички: вміння висловлювати занепокоєння, аналізувати причини й наслідки, співпереживати.

2. Обговорення теми: «Що ми можемо зробити, щоб ліс не зник?»

Учні об'єднувались у малі групи та розробляли пропозиції, як можна зберегти ліс у реальному житті:

- «Не ламати гілки і не топтати рослини»
- «Проводити акції з висадки дерев»
- «Не смітити в лісі»
- «Розповідати іншим, чому важливо берегти природу»

Потім кожна група презентувала свої ідеї. Це сприяло розвитку навичок співпраці, аргументації, вміння переконувати, формуванню особистої відповідальності.

3. Обговорення емоцій персонажів:

дітям було запропоновано уявити себе на місці головного героя або звірів, які втратили дім, і відповісти:

- Що я відчував би/відчувала?
- Як би я вчинив/вчинила?
- Що змінив/змінила в цій історії?

Після цього учні обговорювали свої переживання, вчилися слухати один одного, розуміти чужі почуття, що розвивало емоційний інтелект, емпатію та екологічну свідомість.

Результати таких обговорень показали, що молодші школярі здатні не лише співпереживати героям твору, а й робити морально-ціннісні висновки, шукати практичні рішення проблем. Такі дискусії сприяли формуванню активної позиції щодо збереження природи та закладали основи відповідального екологічного мислення.

У процесі формувального етапу особлива увага приділялася різноманітним формам активної діяльності, спрямованим на залучення учнів до осмислення екологічних проблем та формування відповідального ставлення до природи. Ми організували обговорення прочитаних творів і провели колективний аналіз поведінки персонажів, що дало змогу дітям усвідомити, які вчинки є дбайливими, а які — шкідливими для довкілля.

На основі казкових історій Оксани Іваненко «Лісові казки», що наповнені образами природи та мають яскраво виражений екологічний підтекст, учні активно долучалися до творчої діяльності. Ці твори стали ефективним стимулом для формування у дітей не лише екологічної свідомості, а й художнього мислення, фантазії та емоційної чутливості.

Після читання казок, таких як «Про лисичку», «Про дятла», «Про маленьку сосну», учні створювали малюнки, що відображали ключові моменти

сюжету:

- зображали дятла, який рятує дерева від шкідників;
- сосну, що прагне вирости великою й стати корисною для лісу;
- лисичку, яка переживає за чистоту своєї домівки.

У процесі малювання діти не лише переосмислювали прочитане, а й передавали своє бачення краси природи, необхідність її захисту, демонстрували емоційне ставлення до героїв.

Натхненні стилем оповіді Оксани Іваненко, учні вигадували власні короткі історії з екологічною тематикою.

Наприклад:

- казка про кленового листочка, який навчав дітей не смітити в лісі;
- історія про струмочок, який висох через байдужість людей, але знову ожив, коли діти прибрави берег;
- вірші про пташок, що потребують чистого повітря і спокою.

Ці твори діти писали індивідуально або в групах, після чого читали їх у класі, ділилися ідеями, обговорювали, що хотіли донести до слухачів.

Така діяльність сприяла:

- розвитку креативності й уяви;
- усвідомленню екологічних проблем на доступному рівні;
- формуванню емоційно-ціннісного ставлення до природи та відповідального ставлення до довкілля.

Робота з «Лісовими казками» дозволила не лише поглибити знання учнів про природу, а й залучити їх до активної творчої взаємодії з екологічною темою.

Важливою частиною роботи була участь учнів в інсценізаціях, екологічних іграх та міні-виставах, де вони перевтілювалися в персонажів тварин і рослин, намагалися донести до однокласників ідеї захисту навколишнього світу.

На прикладі творів Івана Франка «Лис Микита», Олександра Копиленка «Лісові казки» та «Метелик» було організовано творчу діяльність зі створення

коміксів на тему охорони природи. Ці твори містять яскраві образи тварин, моральні конфлікти та екологічні мотиви, що дали змогу учням не лише краще засвоїти зміст, а й переосмислити екологічні проблеми через призму художніх історій.

На основі «Лис Микита» учні створювали комікси, в яких хитрий лис потрапляє в ситуацію, коли мусить захищати ліс від забруднення або допомагати тваринам зберегти чистоту водойм. Це дозволило дітям побачити знайомого героя у новій, відповідальній ролі та уявити, як змінюється поведінка персонажа під впливом екологічної потреби.

За мотивами «Метелика» Копиленка учні зобразили історію про тендітного метелика, який шукає квіти серед зруйнованої природи, і на своєму шляху зустрічає інших мешканців лісу, які розповідають, як люди шкодять довкіллю. У кінці метелик із дітьми відновлює клумбу, що символізує надію та спільну відповідальність.

На основі «Лісових казок» Копиленка школярі створювали серії ілюстрованих сцен, у яких звірі обговорюють, як врятувати свій дім — ліс — від сміття, вирубок і пожеж. У коміксах герої організовували лісове віче, розробляли «Правила чистоти» та долучали до них і людей.

Освітнє значення цієї діяльності:

- учні вчилися логічно вибудовувати події, передавати ідеї через діалоги та візуальні образи;
- розвивали критичне мислення та емпатію до природи;
- вчилися знаходити конкретні рішення екологічних проблем;
- усвідомлювали власну роль у збереженні довкілля.

Створення коміксів дало змогу учням у доступній, креативній формі осмислити серйозні екологічні питання, візуалізувати шляхи їх розв’язання й водночас закріпити зміст прочитаних творів. Приклади планів створення коміксів можна переглянути в Додатку Г.

Також ми реалізували низку невеликих екологічних проєктів, зокрема: «Збережи дерево», «Вода — джерело життя», які мали практичну спрямованість і були пов'язані з реальними діями у шкільному середовищі.

Однією з важливих складових формувального етапу стало залучення учнів до рефлексивної діяльності, що сприяла глибшому усвідомленню екологічних проблем і розвитку особистісного ставлення до природи. З цією метою ми організували ведення екологічних міні-щоденників, у які діти регулярно записували свої думки, почуття та спостереження за станом навколишнього середовища. Учні відзначали зміни в природі, розповідали про власний досвід дбайливого ставлення до рослин, тварин або участі у природоохоронних діях.

Крім того, учні створювали тематичні колажі, де за допомогою зображень, малюнків і підписів передавали своє бачення екологічної гармонії або загроз, які стоять перед довкіллям. Це дало можливість візуально осмислити проблему та відчувати власну причетність до її розв'язання.

Окрему цінність у процесі формування екологічної грамотності мала робота над власними книжечками з історіями, які учні вигадували як індивідуально, так і у складі малих творчих груп. Під час цієї діяльності діти розробляли сюжети з екологічним змістом, самостійно або за допомогою вчителя придумували героїв — людей, тварин або фантастичних істот, які діяли в природному середовищі.

У книжечках діти описували такі ситуації, як:

- герой рятує ліс від пожежі або сміття;
- друзі очищають річку від забруднення й перетворюють її на чисте місце для відпочинку;
- тварини висаджують дерева й рятують свій дім від вирубки;
- навпаки — хтось порушує правила поведінки в природі (наприклад, ламає гілки, палить траву, смітить), а далі описуються негативні наслідки: зникнення тварин, забруднення води, втрата краси навколо.

Діти не лише писали короткі тексти, а й ілюстрували власні історії, створюючи обкладинки, прикрашаючи сторінки малюнками, підписами та навіть діалогами героїв. Таким чином, вони закріплювали знання про правила поведіння в природі, розвивали творче мислення та емпатію, вчилися бачити зв'язок між поведінкою людини й станом довкілля.

Важливо, що ця форма роботи дозволяла учням емоційно прожити екологічні ситуації, увітати себе в ролі захисників природи або спостерігачів за її змінами. Кожна книжечка ставала індивідуальним або колективним міні-проектом, у якому дитина могла проявити себе, висловити власне ставлення до природи та зробити висновки щодо відповідальної поведінки.

У рамках формувального етапу експериментального дослідження було заплановано й реалізовано роботу з художніми творами, дібраними з *Хрестоматії сучасної української дитячої літератури для читання в 1, 2 класах* (уклад. Т. Стус), з метою формування екологічної грамотності учнів 2 класу. Враховуючи вікові особливості молодших школярів, тексти добиралися з урахуванням емоційного впливу, доступності мовлення та наявності яскраво вираженого морально-екологічного змісту [79, с. 160].

Так, з учнями проводилася робота над казками Зірки Мензатюк, зокрема над творами, у яких простежуються екологічні мотиви – повага до природи, розуміння її цінності, необхідність бережливого ставлення до довкілля. Діти залучалися до переказу казок, обговорення вчинків героїв, творчих завдань (створення продовження історії, ілюстрацій до казки, вигадування власних казок з екологічною проблематикою).

Також увагу було зосереджено на поезіях Галини Кирпи, що несуть глибокий емоційний зміст і сприяють вихованню любові до природи. Після читання творів учні висловлювали власне ставлення до образів у віршах, створювали «екологічні листівки» з побажаннями природі, працювали над поетичним малюнком – добирали кольори й образи до прочитаних рядків.

Особливу зацікавленість викликала поезія Анатолія Качана. Його твори стали поштовхом до створення учнями власних віршів на екологічну тематику.

У межах занять проводилися вправи «поетична майстерня» та «дощик думок» – діти добирали слова, пов'язані з явищами природи, і будували на їх основі короткі поетичні рядки.

Завдяки такій діяльності вдалося досягти не лише підвищення інтересу до читання, а й формування особистісного ставлення до навколишнього середовища, розвиток у дітей уміння висловлювати власні судження про екологічні проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між поведінкою людини й станом природи.

У результаті формувального етапу було зафіксовано зміни у ставленні дітей до природи: зросла зацікавленість екологічною тематикою, учні почали частіше виявляти ініціативу щодо охорони довкілля, збагачували свої знання про природне середовище, стали більш уважними до екологічних вчинків персонажів і власних дій. Отримані результати свідчать про ефективність інтеграції дитячої літератури в систему формування екологічної грамотності молодших школярів.

2.3 Аналіз експериментального дослідження

На контрольному етапі експериментального дослідження основна увага була зосереджена на перевірці ефективності впровадженої методики формування екологічної грамотності засобами дитячої літератури. З цією метою було організовано комплекс заходів, спрямованих на порівняння результатів початкового (констатувального) та кінцевого (після формувального етапу) рівнів сформованості екологічної свідомості учнів.

Зокрема, учням було повторно запропоновано пройти анкетування, аналогічне до того, що проводилося на початку експерименту.

Окрім застосування діагностичної анкети для визначення рівня сформованості екологічної грамотності, в рамках формувального етапу

дослідження було запропоновано учням виконати низку завдань на основі прочитаних художніх творів сучасних українських авторів. Одним із таких творів стала поетична мініатюра Катерини Міхаліциної «Хто росте у парку», яка в доступній та емоційно привабливій формі подає дітям уявлення про різноманіття дерев, їх значення та потребу у збереженні зелених насаджень.

Фрагмент твору (уривок):

*Ясен, дуб і клен розлогий,
В'яз, каштан, акація,
Липа, крушина, граб –
Усі ростуть у парку.
Хто їх садив, хто про них дбав?
Чи вони самі вирости?
Що буде, якщо дерева зникнуть?..*

Цей твір було використано для проведення інтегрованого заняття з елементами читання, природознавства та образотворчого мистецтва. Після ознайомлення з поезією, учні отримали таке завдання:

Завдання:

1. Назви дерева, які згадано у вірші. Чи ростуть такі дерева у твоєму місті/селі/парку?
2. Як ти думаєш, хто повинен дбати про дерева в місті? А як саме ми можемо допомагати природі?
3. Уяви, що ти – маленький захисник природи. Як би ти вчинив, якби побачив, що хтось ламає гілку або вирубує дерево?
4. Створи плакат або малюнок на тему: «Збережімо наш парк!» – запропонуй свої ідеї, як можна захистити дерева, висадити нові, зробити парк чистим і затишним.
5. (Додатково) Запропонуй власний проєкт «Посади дерево» – придумай, як у вашому класі чи школі можна організувати справжнє свято дерев.

Це завдання дало змогу оцінити не лише рівень знань дітей про рослинний світ, а й виявити сформованість екологічної свідомості, особистісне

ставлення до природи, а також активізувати творчу діяльність. Роботи учнів (плакати, малюнки, короткі усні розповіді та міні-плани проєктів) засвідчили зростання рівня зацікавленості дітей екологічною тематикою та бажання бути причетними до збереження довкілля.

Це дало змогу зіставити відповіді, виявити динаміку змін у рівні обізнаності дітей з основними екологічними поняттями, в їхньому емоційному ставленні до природи, а також у здатності до практичної екологічної дії.

У межах дослідження було залучено один 2 клас у якому навчалось 29 учнів. Саме з цими дітьми проводилися усі етапи експериментального дослідження: констатувальний, формувальний і контрольний.

Формування контрольної групи не здійснювалося, оскільки школа є малокомплектною, а загальна кількість учнів початкової ланки — обмежена. З огляду на це, у дослідженні було обрано формат внутрішньогрупового порівняння результатів до і після формувального етапу, що дало змогу простежити динаміку змін рівня екологічної грамотності учнів під впливом упроваджених педагогічних заходів.

У класичних експериментальних умовах доцільно проводити порівняння результатів не лише до й після формувального впливу, а й між експериментальною та контрольними групами (тобто між учнями, які брали участь у формувальному етапі, та тими, з ким його не проводили). Це дозволяє об'єктивніше оцінити ефективність методики.

Проте враховуючи особливості вибірки (один клас із 29 учнями), така модель експерименту була неможливою, що й зумовило специфіку дослідження. Незважаючи на це, результати свідчать про позитивну динаміку зростання рівня екологічної грамотності в учнів після реалізації формувального етапу, що підтверджує доцільність застосованої методики.

Розглянемо результати повторного анкетування у вигляді діаграми у відсотковому співвідношенні (Рис. 2.8).

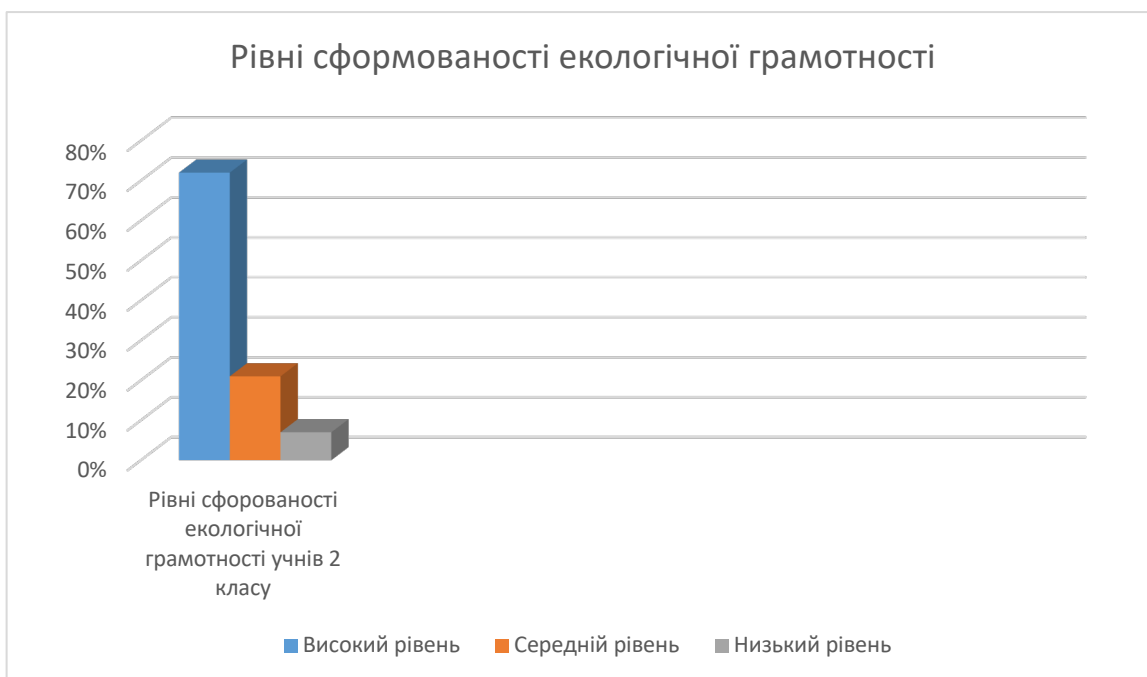

Рис 2. 8 . Контрольний етап дослідження

Результати повторного анкетування, проведеного на контрольно-узагальнювальному етапі дослідження, свідчать про суттєвий позитивний зсув у рівні сформованості екологічної грамотності учнів. Порівняно з початковими результатами, збільшилася кількість дітей, які демонструють високий рівень екологічної свідомості. Високий рівень – 72%, середній рівень – 21%, низький рівень – 7%. (Рис. 2.9)

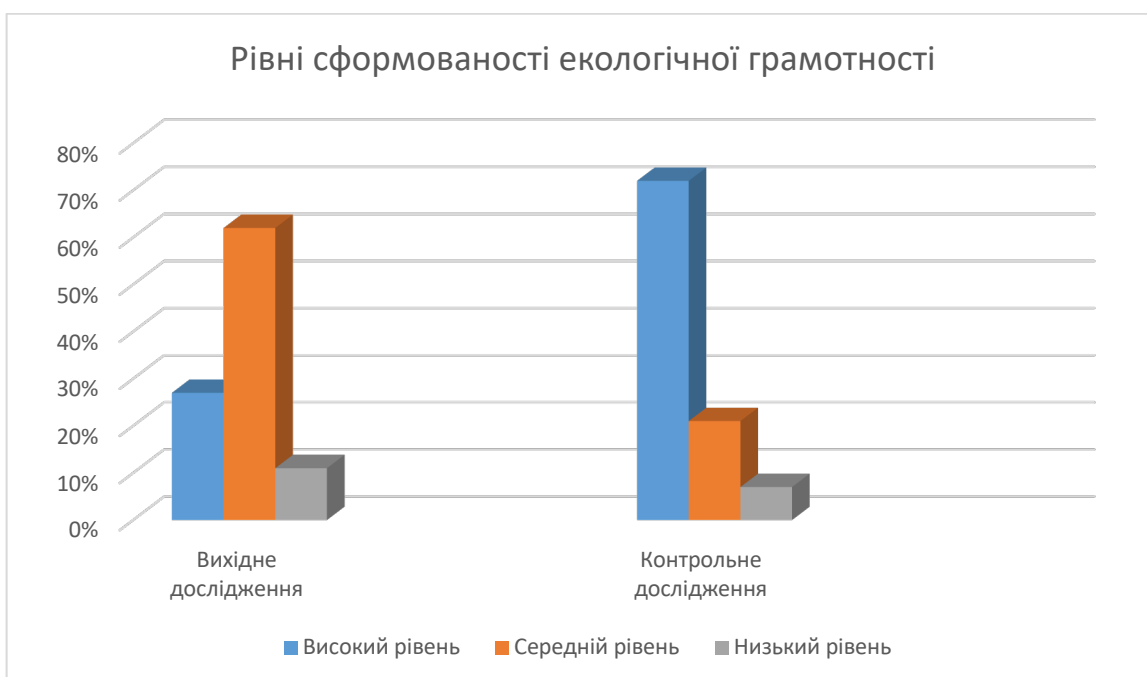

Рис 2.9 . Порівняння результатів вихідного та контрольного етапів дослідження

На основі аналізу результатів вихідного (констатувального) та контрольного (узагальнювального) анкетування учнів 2 класу спостерігається чітка динаміка позитивних змін у рівні екологічної грамотності, що підтверджує ефективність реалізованої методики з використанням дитячої літератури.

1. Рівень обізнаності з екологічними поняттями (питання 1, 2, 3)

До експерименту:

- Більшість учнів правильно визначали природу як дерева, квіти, тварини, небо, але не могли пояснити глибше.
- Часто обирали відповідь: «Тому що так кажуть дорослі».
- Деякі діти вважали, що тварини або природа сама можуть забруднювати довкілля.

Після експерименту:

- Діти усвідомлено зазначали, що природу потрібно берегти через її красу, важливість для життя людей і тварин.
- Чітко називали джерела забруднення (люди, машини), відмічалось зменшення помилкових варіантів.
- У відповідях почали з'являтися власні приклади й пояснення: «бо ми дихаємо цим повітрям», «без природи ми не виживемо».

В результаті значна частина учнів піднялася з середнього на високий рівень (від 1–2 до 2–3 балів із 3 можливих).

2. Відповідальна поведінка у довкіллі (питання 6, 7)

До експерименту:

- Більшість дітей вказували 1–2 екологічні дії (наприклад, «не ламати гілки»).
- Частина відповідала, що бере участь у прибиранні лише коли просять.
- Деякі зовсім не знали, що можна зробити для допомоги природі.

Після експерименту:

- Учні вказували 3–4 конкретні дії: прибирання, сортування сміття, догляд за рослинами, обережне ставлення до природи.

- Зросла кількість відповідей «беру участь із задоволенням».
- Діти почали згадувати і власний досвід: «ми садили квіти з класом», «я зібрав сміття біля річки з татом».

В результаті переважна більшість дітей продемонструвала високий рівень (3–4 бали із 4 можливих), що свідчить про сформовану екологічну поведінку.

3. Емоційно-ціннісне ставлення (питання 4, 5, 8)

До експерименту:

- Більшість учнів позитивно ставилися до тварин, але частина відповідала: «мені все одно», «боюся тварин».
- Лише деякі учні виражали бажання активно допомагати природі.

Після експерименту:

- Учні демонстрували емоційно-насичені, щирі відповіді: «Люблю тварин, хочу бути ветеринаром», «Хочу посадити дерево».
- Більшість відповідала: «Так, хочу допомагати природі частіше».
- Практично не було байдужих відповідей.

В результаті показники зросли з 1–2 до 2–3 балів із 3 можливих, діти виявляли глибше ціннісне ставлення до довкілля.

4. Здатність до рефлексії (питання 9)

До експерименту:

- Відповіді були узагальнені або поверхові: «Буде сміття», «Природа зіпсується».
- Часто траплялися порожні відповіді або несуттєві.

Після експерименту:

- Діти демонстрували глибше розуміння причинно-наслідкових зв'язків:
 - «Загинуть тварини, не буде кисню»;
 - «Стане брудно, люди почнуть хворіти»;
 - «Не буде де гратися, якщо в лісі буде сміття».
- Зросла кількість аргументованих і емоційно забарвлених відповідей.

В результаті переважна частина дітей досягла високого рівня рефлексії.

Зокрема, більшість учнів правильно відповідали на запитання про значення природи, необхідність її охорони, відповідально ставилися до проблем забруднення довкілля. В анкетах діти частіше наводили приклади власних екологічних вчинків, висловлювали бажання захищати навколишнє середовище, співчуття до тварин і рослин.

Проведене анкетування у поєднанні з творчими завданнями на основі творів сучасної дитячої літератури, зокрема поезії Катерини Міхаліциної «Хто росте у парку», дозволило значно поглибити розуміння рівня екологічної грамотності молодших школярів. Такий інтегрований підхід сприяв не лише кращому засвоєнню знань про природу, а й формуванню усвідомленого ставлення до навколишнього середовища, розвитку навичок активної екологічної позиції. Результати показали, що у порівнянні з констатувальним етапом дослідження, поєднання анкетування з роботою над літературними творами забезпечує кращий і більш стійкий рівень екологічної грамотності у дітей. Це підтверджує ефективність використання дитячої літератури як важливого засобу формування екологічної культури молодших школярів.

Порівняння результатів до та після формувального етапу свідчить про значне зростання рівня екологічної грамотності. Діти стали більш обізнаними, відповідальними, проявляють активну життєву позицію щодо охорони природи, мають емоційно-позитивне ставлення до довкілля та демонструють здатність до рефлексії. Методика, побудована на роботі з дитячою літературою, виявилася ефективним засобом формування екологічної свідомості молодших школярів.

Таким чином, повторне анкетування підтвердило, що переважна частина дітей перейшла до високого рівня сформованості екологічної грамотності, що є свідченням ефективності використаної методики. Відзначено зростання як пізнавальної обізнаності, так і емоційно-ціннісного ставлення до природи та готовності до практичних дій у її захисті.

Висновки до розділу 2

У результаті експериментального дослідження, яке ми провели у три етапи – констатувальний (вивчення початкового рівня екологічної грамотності), формувальний (впровадження методики в навчальний процес) та контрольний (оцінка результатів та аналіз змін) – було розроблено і апробовано експериментальну методику розвитку екологічної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури.

На констатувальному етапі опитування вчителів показало, що педагогічна спільнота визнає важливість екологічного виховання, проте відчуває нестачу спеціалізованих методичних матеріалів та часу для їх ефективного впровадження. Аналіз конспектів уроків засвідчив, що екологічна тематика у навчальному процесі здебільшого присутня фрагментарно й нерегулярно, що обмежує глибину формування екологічної грамотності учнів. Рівень екологічної свідомості молодших школярів у сучасній практиці переважно середній, що вказує на необхідність удосконалення методичних підходів та більш системної інтеграції екологічного змісту в освітній процес. Виявлені проблеми вимагають комплексного рішення, що поєднує використання сучасної дитячої літератури, міжпредметну інтеграцію та активізацію позакласної роботи з екологічного виховання.

Запропонована експериментальна методика передбачала інтеграцію екологічно орієнтованих літературних творів у навчально-виховний процес, використання інтерактивних форм роботи, творчих завдань, обговорень, рефлексивної діяльності та проєктної діяльності. На формувальному етапі були реалізовані заходи, що сприяли активному залученню учнів до роздумів над екологічними проблемами, формуванню власної позиції та екологічно доцільної поведінки.

Порівняльний аналіз результатів вхідного та контрольного анкетування підтвердив ефективність запропонованої методики: зафіксовано зростання кількості учнів з високим рівнем екологічної грамотності (до 72%), зменшення

частки дітей з низьким рівнем (до 7%) та посилення емоційно-ціннісного ставлення до природи. Діти почали краще орієнтуватися в поняттях, що стосуються природи, демонструвати екологічну відповідальність і готовність діяти задля її збереження.

Отже, проведене дослідження підтвердило, що дитяча література є ефективним засобом у формуванні екологічної грамотності молодших школярів, оскільки поєднує пізнавальний, емоційний і виховний компоненти, що є особливо важливим на етапі початкової освіти.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження проблеми розвитку екологічної грамотності молодших школярів дають змогу зробити наступні висновки:

1. У процесі опрацювання психолого-педагогічної літератури було з'ясовано, що проблема формування екологічної грамотності здобувачів початкової освіти є надзвичайно актуальною в умовах сучасних екологічних викликів. У наукових дослідженнях підкреслюється, що початковий шкільний вік є чутливим періодом для розвитку ціннісного ставлення до природи, формування емоційної причетності до екологічних проблем, екологічного мислення та відповідальної поведінки.

Екологічну грамотність визначаємо як інтегрований комплекс знань, умінь, цінностей і ставлень, що забезпечують здатність особистості розуміти взаємозв'язки між живими організмами та навколишнім середовищем, усвідомлювати наслідки людської діяльності для природи і приймати свідомі рішення щодо її збереження та раціонального використання ресурсів. Це не лише накопичення інформації, а й формування екологічної свідомості, яка стимулює відповідальну поведінку і активну позицію у питаннях охорони довкілля.

Психолого-педагогічні джерела акцентують на важливості інтегрованого підходу у вихованні екологічної культури, де поєднуються знання, діяльність і емоційно-ціннісний компонент. Зокрема, підкреслюється роль казки, художнього слова, творчих завдань як ефективних засобів впливу на світосприйняття молодших школярів. Дослідники наголошують, що екологічне виховання має здійснюватися не лише шляхом передавання знань, а й через залучення дітей до емоційного переживання, спостереження, практичної діяльності в природному середовищі.

2. У ході дослідження було схарактеризовано методи формування екологічної грамотності молодших школярів, що є важливим компонентом екологічної освіти в початковій школі. Встановлено, що ефективність освітнього процесу значною мірою залежить від доцільного поєднання

словесних, наочних, практичних, ігрових та рефлексивних методів. Зокрема, читання й аналіз художніх творів екологічного змісту, обговорення поведінки персонажів, створення ілюстрацій, колажів, коміксів, участь в інсценізаціях та рольових іграх сприяли не лише засвоєнню знань про природу, а й формуванню ціннісного ставлення до неї. Практичні дії, зокрема участь у прибиранні території, догляд за рослинами, ведення екологічних щоденників, дали змогу учням усвідомити власну відповідальність за стан довкілля. Такий підхід забезпечив комплексний розвиток екологічної грамотності, поєднуючи знання, емоції та практичну діяльність, що є запорукою формування екологічно свідомої особистості з раннього віку.

3. Обґрунтовано доцільність використання дитячої літератури як ефективного засобу формування екологічної грамотності молодших школярів. Дитяча художня література виконує не лише пізнавальну, а й виховну функцію, оскільки через доступну форму казок, оповідань, віршів діти сприймають складні екологічні проблеми на емоційному рівні. Образи персонажів, життєві ситуації, моральний вибір героїв формують у дітей здатність до співпереживання, сприяють усвідомленню необхідності дбайливого ставлення до природи.

Опрацювання творів Лесі Українки, Івана Франка, Оксани Іваненко, Дж. Р. Кіплінга та інших авторів у поєднанні з творчими видами діяльності (малювання, обговорення, інсценізації, створення коміксів, екологічних щоденників) показало високу результативність у розвитку екологічного мислення, відповідальної поведінки й позитивного емоційного ставлення до навколишнього світу. Таким чином, доведено важливу роль у формуванні екологічної культури молодших школярів дитячої літератури як потужного виховного ресурсу.

4. У результаті проведення педагогічного експериментального дослідження, спрямованого на формування екологічної грамотності молодших школярів засобами дитячої літератури, було реалізовано три основні етапи

(констатувальний, формувальний та контрольний) і забезпечено комплексний підхід до вирішення проблеми.

5. Аналіз результатів анкетування вчителів початкових класів підтверджує, що дитяча література є ефективним інструментом у процесі формування екологічної свідомості молодших школярів. Усі опитані вчителі (100%) підтвердили, що використовують літературні твори з екологічним змістом, більшість із них (58,3%) робить це постійно, а решта (41,7%) — час від часу. Це свідчить про високу зацікавленість педагогів у використанні художніх текстів як засобу екологічного виховання.

Використовувані твори охоплюють як класичну, так і сучасну українську та зарубіжну дитячу літературу — «Маленький принц», казки Андерсена, екологічні казки, твори про природу, авторські історії. Найпоширенішими формами роботи є читання та обговорення, інсценізація, створення малюнків за мотивами прочитаного, тематичні проекти та складання власних екологічних казок. Така різноманітність форм свідчить про бажання педагогів зробити екологічну тематику цікавою та доступною для дітей.

Учителі відзначають, що через екологічно спрямовану літературу формуються важливі якості: відповідальність за довкілля, любов до природи, емпатія до живих істот, а також уміння аналізувати екологічні проблеми. Це означає, що екологічна грамотність вчителів інтегрується не лише у навчальний процес, а й у морально-ціннісне виховання школярів.

Водночас педагоги вказують на певні труднощі: нестачу часу в межах уроків (58,3%), обмежену кількість якісних відповідних творів (33,3%) та складність у підборі методик. Серед потреб — доступ до інтерактивних і методичних ресурсів, залучення батьків до екологічного читання, розширення бібліотечних фондів, тематичні дні в закладах освіти та організація позакласної діяльності.

Дитяча література як засіб екологічного виховання вже активно використовується в освітньому процесі початкової школи. Вона допомагає не лише розвивати екологічну свідомість, а й формувати емоційно-ціннісне

ставлення до природи. Для підвищення ефективності цієї роботи доцільно створити відповідну методичну підтримку для вчителів, надати доступ до сучасних ресурсів і розвивати міжсекторальну співпрацю школи, родини та громади.

6. На констатувальному етапі проведено первинну діагностику учнів, яка засвідчила переважання середнього рівня сформованості екологічної свідомості. Діти мали загальні уявлення про природу та її охорону, проте не завжди розуміли причини екологічних проблем і власну відповідальність за довкілля.

Під час формувального етапу в навчальний процес активно інтегровано літературні твори екологічної тематики, організовано обговорення прочитаного, творчі завдання, ігри, інсценізації, проекти та рефлексивні вправи. Учні працювали з казками, віршами, оповіданнями українських і зарубіжних авторів, у яких порушувалися питання захисту природи, відповідального ставлення до неї. Значна увага приділялася емоційному залученню дітей, розвитку критичного мислення та формуванню активної життєвої позиції щодо збереження довкілля.

На контрольному етапі експерименту було проведено повторне анкетування, спостереження та опитування батьків і вчителів. Результати показали позитивну динаміку: зросла кількість учнів з високим рівнем екологічної грамотності, значно зменшилася кількість дітей із низьким рівнем. Учні краще орієнтуються в екологічних поняттях, виявляють глибше розуміння важливості охорони природи, демонструють відповідальну поведінку та здатність до рефлексії.

Таким чином, дослідження підтвердило ефективність використання дитячої літератури як засобу формування екологічної свідомості молодших школярів. Літературні твори сприяли не лише поглибленню знань, а й розвитку моральних якостей, екологічного мислення та практичних умінь у сфері охорони довкілля.

Перспективи подальшого дослідження полягають у поглибленому вивченні впливу творів різних жанрів дитячої літератури на формування екологічної грамотності та розвиток емоційно-ціннісного ставлення до природи у молодших школярів. Також доцільним є розробка і впровадження інтегрованих освітніх програм, що поєднують екологічне виховання з іншими навчальними предметами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко І. В. Дослідницька діяльність як засіб формування екологічної грамотності у молодших школярів. *Наукові записки*. 2020. №3. С. 70-75.
2. Андрусенко І. В. Методичні рекомендації щодо формування екологічної грамотності молодших школярів URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/andrusenko-metodychni-rekomendatsiyi.pdf>
3. Андрусенко І. В. Підручник «Я досліджую світ» як засіб формування екологічних грамотності молодших школярів. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. Вип. 22. Київ, 2019. С. 6 - 15.
4. Андрусенко І. В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». 2020. URL: <https://nuschool.eu/lessons/world/environmental/3.html>
5. Андрусенко І. В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» : методичні рекомендації. – Київ : Педагогічна думка, 2020. – 64 с.
6. Андрусенко І. В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» : методичні рекомендації. – Київ : Педагогічна думка, 2020. – 64 с.
7. Андрусенко І. В. Формування у молодших школярів уявлень про Всесвіт. *Учитель початкової школи*. 2017. №3. С. 6 – 11.
8. Андрусенко І. Організаційно-педагогічні умови формування екологічної грамотності молодших школярів. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707725/1/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
9. Байбара Т. В. Екологічна освіта молодших школярів у процесі навчання природознавства. *Молодь і ринок*. 2017. № 3(146). С. 105–109.
10. Баранов В. Г. Інтерактивне навчання у початковій школі: екологічний аспект. *Педагогічна наука*. 2021. №6. С. 40-50.

11. Бібік Н. М. Конструювання змісту предметів початкової освіти: удосконалення навчально-методичної бази «Ознайомлення з довкіллям» : монографія. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2003. 212 с.
12. Бібік Н. М. Навчання для сталого розвитку: методичні аспекти для початкової школи. Київ : Літера ЛТД, 2013. 128 с.
13. Бондар В. І. Дидактичні основи формування екологічної культури учнів початкових класів. *Педагогіка і психологія*. 2012. № 3. С. 45–49.
14. Бондар О. І., Барановської В. Є., Єресько О. В. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів. Херсон : Грінь Д.С., 2015. 228 с.
15. Борзик О. Б., Шепель І. М. Шляхи виховання екологічної культури в освітньо-виховному процесі початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* / голов. ред. Т. І. Сущенко. Запоріжжя: КПУ, 2019. № 63. Т. 1. С. 105–109.
16. Вербицький В. А. Екологічна культура особистості: проблеми формування. *Екологічна освіта і виховання*. 2016. № 2. С. 15–21.
17. Використання дитячої літератури як засобу формування екологічної культури молодших школярів. URL: https://smekni.com/a/173951/vikoristannya-dityacho-literaturi-dlya-formuvannya-ekologichno-kulturi-molodshikh-shkolyarv/?utm_source=chatgpt.com
18. Висоцька О.Є. Екологічна культура особистості на основі формування індивідуальної свідомості. *Відкритий урок*. 2003. №13/15. С.73-76.
19. Височан Л. М. Формування екологічної компетентності учнів молодшого шкільного віку в процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Європейські гуманітарні студії: Держава і суспільство*. 2018. Т. 4(1). С. 129–136.
20. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник. Дрогобич : Коло, 2006. С. 190–210.
21. Власенко Н. О. Екосвідомість молодших школярів. *Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті*. Полтава : Видавець Шевченко Р. В.,

2018. С. 45–54.

22. Власенко Н. Формування екологічної грамотності молодших школярів в умовах НУШ. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10519/1/12.pdf>

23. Вороніна Л. Екологічне виховання: сучасні аспекти. *Шкільний світ*. 2012. № 38. С.3.

24. Гаврило О. І., Парфілова С. Л. Інтерактивні ігри за народними казками як засіб формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Імідж сучасного педагога*. 2025. doi:10.33272/2522-9729-2025-2(221)-66-70.

25. Гаврилюк Т. Організація екологічного виховання молодших школярів на уроках природознавства. *Початкова школа*, 2019. №8, С.23-25.

26. Гринюк С. О. Формування екологічної складової наукової картини світу учнів та екологічної компетентності. *Технології інтеграції змісту освіти*. 2018. Вип. 10. С. 187-199.

27. Грошовенко О. П. Формування екогуманістичної позиції молодшого школяра в умовах шкільного навчання. *Молодий вчений*. 2018. № 53. С. 283-287.

28. Дерев'янюк В. Екологічне виховання учнів. *Початкова школа*. 2011. № 11. С. 27–30., с. 29

29. Державний стандарт початкової освіти Затверджено постановою КМУ від 21 лютого 2018 р. № 87.

30. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Київ: Академвидав, 2004. 450 с.

31. Дробноход М.І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою. Київ: МАУП, 2000. 75 с. Бібліогр.: с. 70-74.

32. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи: монографія / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Тарасюк, Ю. Солобай. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. 154 с.

33. Забіла Н. *Ясоччина книжка: збірка оповідань для дітей*. Львів : Магура, 2024. 32 С. 1-128. URL: <https://surl.lu/fqwwoi> (дата звернення: 15.05.2025).
34. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
35. Закон України «Про освіту» URL: <https://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10519/1/12.pdf>
36. Іваненко О. *Лісові казки*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=16049> (дата звернення: 15.05.2025).
37. Кардешук С. О. Формування екологічної свідомості особистості. *Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. пр.* Луцьк. 2013. №. 3. С. 198–202., с. 199.
38. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва. К.: ВЦ «Академія», 2025. 456 с.
39. Качак Т., Близнюк Т. Від казки до екокритики: аналіз повістей про природу Г. Пагутяк, А. Бачинського, В. Полянка. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 2 (32). С. 281 – 294. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2\(32\)-281-294](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-281-294)
40. Кизилова В. Екологічна казка в системі української літератури для дітей і юнацтва: типологія, функції. *Причорноморські філологічні студії*. 2024. № 5. С. 51-59. <https://doi.org/10.32782/bsps-2024.5.7>
41. Кіплінг Р. *Книга Джунглів* Київ: Школа, 2017. 240 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3304> (дата звернення: 15.05.2025).
42. Коваль В. О. Екологічна компетентність учителя Нової української школи: навчально-методичний посібник у таблицях і схемах. Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2019. 78 с.
43. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7. С. 3–23.

44. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
45. Корчак Я. *Король Матиуш Перший*. Харків: Ранок, 2016. 384 с.
46. Кравченко Г. П. Метод моделювання екологічних ситуацій у шкільній освіті. *Освіта і екологія*. 2022. №2. С. 100-110.
47. Кривонос О. Формування екологічної грамотності і здорового способу життя учнів закладу загальної середньої освіти в контекст концепції нової української школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020 № 9 (103). С. 353-363.
48. Крюкова О.В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів за допомогою факультативного курсу. *Соціалізація особистості: Збірник наукових праць*. За заг. ред. проф. А.Й. Капської. Том XX. К.: Логос, 2003. С. 157–167.
49. Кудрик В. Екологічне виховання учнів молодшого шкільного віку як педагогічна проблема. *Педагогіка : наук. зап. ТДПУ. Тернопіль.*, 2001. №. 5. С. 100–103., с. 101.
50. Курняк Л. М. Екологічна культура : поняття та формування. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету „Україна”*. 2015. № 10. С. 48 – 51. URL: http://nd.nubip.edu.ua/2015_4/8.pdf.
51. Липова Л., Лукашенко Т., Малишев В. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти. *Освіта регіону*. 2012. № 3. С. 246.
52. Лисенко Н. С. Екологічні ігри як засіб навчання у молодшій школі. *Початкова освіта*. 2020. №4. С. 50-60.
53. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць*. Київ, 2015. №. 8. С. 20–24, с. 21.

54. Мацилюк, О., Войтович, А. Формування екологічної компетентності в здобувачів початкової освіти засобами проектної діяльності. *Молодий вчений*. 2024. №. 7 (131). С. 111-115. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-7-131-24>
55. Нікітюк О. Л. Використання художньої літератури в еколого-природничій освіті старших дошкільників. *Всеосвіта*. 2018
56. Паламарчук Н. М. Формування екологічної компетентності молодших школярів у процесі вивчення природознавства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (початкова освіта)». Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2012. 20 с.
57. Пашко І. І. Екологічне виховання молодших школярів засобами інтерактивних технологій. *Початкова школа*. 2021. № 6. С. 12–16.
58. Підручник «Я досліджую світ» як засіб формування екологічної грамотності молодших школярів URL: доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716750>
59. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти URL: <http://visnyk.iatp.org.ua>
60. Пометун О. І. Освіта для сталого розвитку у початковій школі: теорія і практика. Київ : К.І.С., 2015. 192 с.
61. Пономаренко Л. В. Екологічне виховання молодших школярів у процесі навчання. Х. : Вид. група Основа, 2009. 144 с.
62. Пономаренко Л. І. Формування основ екологічної культури в учнів початкової школи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Педагогіка та психологія*. 2016. №. 1(3). С. 122–126.
63. Попович І., Качак Т. Проблема розвитку екологічної грамотності молодших школярів у психолого-педагогічній літературі. *Освітня інноватика. Українсько-польський збірник студентських наукових праць / за заг. ред. проф. Будник О. Б.; літ. ред. проф. Качак Т. Б. Центр інноваційних освітніх технологій “PNU EcoSystem”*. Вип. 8. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.

М., 2025. С. 132 – 137

64. Попович Х., Качак Т. Екоказки та їх роль у формуванні християнських цінностей та екологічної свідомості молодших школярів. *Освітня інноватика. Українсько-польський збірник студентських наукових праць* / за заг. ред. проф. Будник О.Б.; літ. ред. проф. Качак Т. Б. Центр інноваційних освітніх технологій “PNU EcoSystem”. Вип. 8. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2025. С. 66 – 75

65. Пустовіт Г. Г. Екологічне виховання засобами природи. *Початкова освіта*. 2017. № 10. С. 34–36.

66. Пустовіт Н. Екологічна компетентність як показник гармонізації взаємодії школярів із природою. *Особистість у просторі виховних інновацій : матеріали Всеукр. науково-практ. конф.*, 2018. С. 300-305.

67. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник. Київ : Генеза, 2019. 384 с.

68. Савченко О. Я. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Київ : Генеза, 2018. 192 с.

69. Савченко О. Я. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти І ступеня (1–2 класи), розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/pochatkova/osvitni-programy/2018/1-2-savchenko.pdf>

70. Сахневич О. А. Формування екологічної компетентності молодших школярів у процесі пізнавальної діяльності. *Педагогічні науки*. 2020. № 82. С. 112–116.

71. Сахневич О. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/21-1.pdf>

72. Ситник О. М. Проектна діяльність у формуванні екологічної культури дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічний альманах*. 2019. №5. С. 85-90.

73. Стале читиво: як читання формує екосвідомість дітей. 2023. URL: https://mind.ua/publications/20230548-stale-chtivo-yak-chitannya-formue-ekosvidomist-ditej?utm_source=chatgpt.com
74. Степанова О. М. Формування екологічної компетентності молодших школярів в умовах природничо-математичного циклу навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (початкова освіта)». Черкаський держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2017. 20 с.
75. Турбар Т. В. Участь учнів початкової школи в природоохоронній роботі як умова формування екологічної компетентності. Педагогічні науки: теорія та практика. 2019. № 2. С. 66–69.
76. Українка Л. *На зеленому горбочку*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=22893> (дата звернення: 15.05.2025).
77. Формування екологічного мислення молодших школярів : навчально-методичний посібник / Т.Д. Олексенко, В.Д. Мелаш, В.В. Молодиченко. Мелітополь : ВПЦ «Лух», 2019. 267 с.
78. Франко І. *Лис Микита*. Львів : Априорі, 2016. 64 с.
79. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 1, 2 класах серії «Шкільна бібліотека» / укладач Тетяна Стус. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 160 с.
80. Шиян Р. Б. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти І ступеня (1–2 класи), розроблена під керівництвом Романа Богдановича Шияна. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/pochatkova/osvitni-programy/2018/1-2-shyyan.pdf>
81. Kachak T., Blyznyuk T. Eco-Rebels in Contemporary Ukrainian Children's Literature as a Tool for Forming Readers' Eco-Activity. Humanities. 2025. № 14(6). 124. <https://doi.org/10.3390/h14060124>

ДОДАТКИ

Додаток А

Тексти на екологічну тематику, вміщені у підручнику з читання

Щиглик, щиглик, щигленятко

Варвара Гринько

80. 1. Виразно прочитайте вірш.

Щиглик, щиглик, щигленятко,
щиглик дзьобає зернятка.
Щиглик дзьобає дрібненькі —
сипонув я цілу жменьку!

Варвара Гринько

ЩИГЛИК

Дуже влу..но назвали цю пта..ку ..игликом. Голівка і горле..ко — ..ервоні, а на ..орних крилах — яскраві смуги. ..иглик — одна із найгарні..их пта..ок. Оселяються ..иглики в лісах, у садках. Восени і взимку вони ко..ують, але далеких перельотів не здійснюють.

Світлана Якименко

159. 1. Прочитайте опис снігура.

Снігур — птах невеликий. Животик у нього червоного кольору, а крильця — сірого. У пташки **коротенький** хвіст та **маленький** дзьоб. Очі **чорні**, як намистинки. Ці червоногруді птахи гостюють у нас тільки **взимку**.

ЇЖАЧОК-ХИТРЯЧОК

Їжачок-хитрячок
із голок та шпичок
пошив собі піджачок.
І у тому піджачку
він гуляє по садку.
Натикає на голки
груші, яблука, сливки.
І до себе на обід
він скликає цілий рід.

Платон Воронько

Як готується до зими їжачок? Хто прийде до нього на обід?

Що у цьому вірші є правдивим, а що — вигаданим?

Спробуй продовжити вірш своїми словами.

* * *

... Он ярочки зелененькі,
стежечки по них маленькі,
перевиті, мов стрічечки,
збігаються до річечки.
Річка плине, берег рвучи,
далі, далі попід кручі...

Леся Українка

ОЙ ЧОГО ТИ, ЖАЙВОРОНКУ?

З народного

— Ой чого ти, жайворонку,
рано з вирію вилітав?
Ще по горах сніженьки лежать,
по долинах криженьки стоять.
— А я тії сніженьки
крильцями розмечу,
а я тії криженьки
ніжками потопчу!

112

МАТІНКА-ЗЕМЛЯ

У травні, коли зацвітають дерева і вся земля вкривається цвітом, готуючись народжувати різні плоди, — зернятка, овочі, фрукти — в Україні віддавна святкували Мамине свято. Колись це було свято Лелі: 5 травня обирали для її ролі дівчину, квітчали зеленим листям, віночком і водили перед нею хороводи.

Тепер ми знову відзначаємо День матері: Матері-України, і, звичайно, тієї матінки, яка нас народила.

Анкетування для вчителів

Як часто Ви використовуєте дитячу літературу для розвитку екологічної свідомості у молодших школярів?

постійно

час від часу

рідко

не використовую

Які твори дитячої літератури Ви найчастіше використовуєте для формування екологічної грамотності?

Які форми роботи з літературними творами Ви застосовуєте для розвитку екологічної свідомості учнів?

читання та обговорення

інсценізація творів

створення малюнків за мотивами прочитаного

проведення тематичних проектів

складання власних казок або оповідань про природу

інше (вказіть)

На Вашу думку, які якості формуються у дітей через екологічно спрямовану літературу?

любов до природи

відповідальність за довкілля

емпатія до живих істот

здатність аналізувати екологічні проблеми

інше (вказіть)

Які труднощі виникають під час використання літератури для розвитку екологічної грамотності?

недостатня кількість відповідних творів

відсутність часу на уроках

низький рівень інтересу учнів

труднощі у підборі ефективних методів роботи
інше (вказіть)

Які додаткові ресурси або методичну підтримку Ви вважаєте необхідною для ефективного використання дитячої літератури з метою екологічного виховання?

Чи проводите Ви позакласні заходи, спрямовані на розвиток екологічної свідомості через літературу?

так

ні

Чи вважаєте Ви розвиток екологічної грамотності засобами літератури актуальним у сучасних умовах? Обґрунтуйте свою відповідь

Анкетування для учнів**Анкета для учнів 2 класу****Моє ставлення до природи**

Дай відповідь на запитання. Якщо не знаєш відповіді — не хвилюйся, просто скажи щиро, як думаєш.

1. Що таке природа?

(Можна обрати кілька варіантів або сказати своє)

- Деревя, квіти, тварини, небо, річки
- Все, що зробила людина
- Не знаю
- Інше: _____

2. Як ти думаєш, чому природу потрібно берегти?

- Бо вона красива і жива
- Щоб не було забруднень
- Бо так кажуть дорослі
- Не знаю
- Інше: _____

3. Хто може забруднювати природу?

(Обери все, що вважаєш правильним)

- Люди
- Тварини
- Природа сама
- Машини
- Інше: _____

4. Чи подобається тобі бувати на природі (в лісі, парку, біля річки)?

- Так, дуже
- Мені все одно

- Ні, не подобається
- Чому? _____

5. Як ти ставишся до тварин?

- Люблю і хочу піклуватися
- Подобаються, але боюся
- Не люблю
- Щось інше: _____

6. Що ти можеш зробити, щоб допомогти природі?

(Обери все, що робиш або хочеш робити)

- Прибирати сміття
- Сортувати сміття (папір окремо, пластик окремо)
- Доглядати за рослинами
- Не ламати гілки, не рвати квіти
- Не знаю
- Інше: _____

7. Чи береш участь у прибиранні шкільного двору, класу, парку?

- Так, із задоволенням
- Так, якщо просять
- Ні, не люблю це робити

8. Чи хотів/хотіла б ти допомагати природі частіше?

- Так!
- Можливо
- Ні

9. Як ти думаєш, що може статися, якщо люди не будуть берегти природу?

Оцінювання результатів анкетування учнів 2 класу варто проводити **якісно** та **кількісно**, з урахуванням вікових особливостей дітей.

◆ 1. Рівень обізнаності з екологічними поняттями

Питання: 1, 2, 3

Критерії:

- **Високий рівень:** дитина правильно пояснює, що таке природа, усвідомлює, чому її треба берегти, і може назвати джерела забруднення.
- **Середній рівень:** відповіді частково правильні, дитина має загальне уявлення, але потребує допомоги.
- **Низький рівень:** плутає поняття, не розуміє причин збереження природи.

Кількісно:

Наприклад, правильна відповідь = 1 бал
(максимум за ці питання – 3 бали)

◆ 2. Сформованість уявлень про відповідальну поведінку в довкіллі

Питання: 6, 7

Критерії:

- **Високий рівень:** учень самостійно називає дії, які допомагають природі, активно бере участь у таких заходах.
- **Середній рівень:** розуміє, що таке відповідальна поведінка, але не завжди практикує.
- **Низький рівень:** не може назвати дій або не бере участі у природоохоронних заходах.

Кількісно:

Кожна відповідь з позитивною екологічною дією = 1 бал
(максимум – 4 бали)

◆ 3. Емоційно-ціннісне ставлення до природи

Питання: 4, 5, 8

Критерії:

- **Високий рівень:** позитивне, щире ставлення до природи й тварин, бажання допомагати.
- **Середній рівень:** загалом позитивне ставлення, але не завжди усвідомлене.
- **Низький рівень:** байдужість або негативне ставлення.

Кількісно:

Позитивні емоційні відповіді = 1 бал
(максимум – 3 бали)

◆ 4. Здатність до рефлексії та уявлення наслідків

Питання: 9 (відкрите)

Оцінка (якісно):

- **Високий рівень:** учень може передбачити наслідки, наприклад: «Тварини загинуть», «Буде брудно, не буде де жити».
- **Середній рівень:** відповідь загальна, але містить натяк на проблему.
- **Низький рівень:** відповідь відсутня або не по темі.

◆ Підсумкове оцінювання

Можна узагальнити за шкалою:

Рівень сформованості екологічної грамотності	Бали
Високий	9–11
Середній	6–8
Низький	до 5

Додаток Г

Приклади сюжетів коміксів, які створили учні 2 класу за мотивами творів

1. «Лис Микита рятує ліс» (за Іваном Франком)

Кількість кадрів: 4–6

Сюжет:

1. **Кадр 1.** Лис Микита гуляє лісом і бачить купу сміття біля нори.
2. **Кадр 2.** Він зустрічає Бабака, який скаржиться, що зникли квіти через забруднення.
3. **Кадр 3.** Микита скликає звірів: Вовка, Ведмедя, Зайця — і пропонує прибрати ліс.
4. **Кадр 4.** Всі разом наводять лад, сортують сміття.
5. **Кадр 5.** Микита вішає табличку: «Не сміти в лісі!»
6. **Кадр 6.** Усі радіють, ліс знову чистий. Слова Микити: *«Ліс — наш дім! Бережімо його!»*

2. «Метелик шукає квітку» (за О. Копиленком)

Кількість кадрів: 3–5

Сюжет:

1. **Кадр 1.** Метелик летить над галявиною й не бачить квітів.
2. **Кадр 2.** Запитує у Жабки, чому зникли квіти — та відповідає, що через вирубку дерев і сміття.
3. **Кадр 3.** Метелик знаходить дітей, які садять нові рослини.
4. **Кадр 4.** Метелик сідає на квітку — квітка виросла завдяки дітям.
5. **Кадр 5.** Метелик каже: *«Природа оживає, коли ми дбаємо про неї!»*

3. «Лісове віче» (за «Лісовими казками» Копиленка)

Кількість

кадрів:

4–6

Сюжет:

1. **Кадр 1.** Тварини (Сова, Їжачок, Олень) зібрались, бо ліс став брудним.
2. **Кадр 2.** Обговорення: хто винен? – Вирубки, вогнища, пакети.
3. **Кадр 3.** Рішення – створити «Лісовий патруль».
4. **Кадр 4.** Вони розвішують знаки: «Не ламай гілки», «Погаси вогонь».
5. **Кадр 5.** Зустрічають дітей, пояснюють правила.
6. **Кадр 6.** Діти й тварини разом наводять лад у лісі.

Структура коміксу:

- **Форма:** малюнки + підписи або «бульбашки» з репліками;
- **Герої:** тварини, діти, елементи природи;
- **Повчальний зміст:** герої знаходять екологічне рішення;
- **Ключові теми:** збереження природи, сміття, відповідальність, співпраця.